

ISSN 2518-7392

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОСОФІЯ ТА ГУМАНІЗМ

Періодичне електронне наукове видання

ВИП. 1(15)

Одеса - 2022

Головний редактор - проф. Розова Т. В., д.ф.н (Одеса)

Редакційна колегія:

Заступник головного редактора – Бородіна Н.В. к.ф.н., доцент (Одеса).

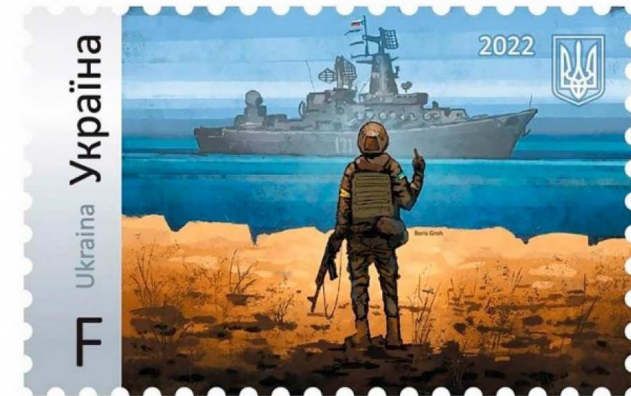
Члени редколегії:

- Амір Л., доктор філософії, професор Коледжу академічних досліджень менеджменту (Тель-Авів, Ізраїль);
- Афанасьєв О. І., д.ф.н., професор кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету;
- Кашуба М. В., д.ф.н., професор, зав. кафедрою суспільних наук Львівської національної музичної академії;
- Чорна Л. В., доктор філос. наук, каф. культурології та філософії культури Національного університету "Одеська політехніка"

Журнал засновано 2015-го року за рішенням Вченої Ради Одеського національного політехнічного університету № 9 від 24 червня 2014 року.

Адреса редакції – вул. Шевченка, 1, Одеський національний політехнічний університет, кафедра культурології та філософії культури, гуманітарний факультет,
Одеса, 65044, Україна; e-mail: n.v.borodina@onu.ua

© Одеський національний політехнічний університет, 2022

Цей випуск періодичного наукового видання «Філософії та гуманізм» присвячений дослідженням рефлексій війни.

ПРОБЛЕМА ЖОРСТОКОСТІ: КЕЙС РОСІЙСЬКИХ ОКУПАНТІВ

Бородіна Наталія

В статті досліджується феномен жорстокості в контексті війни Росії проти України, причини дегуманізації, агресії і насильства як феноменів, які активно толеруються російським суспільством.

Ключові слова: дегуманізація, жорстокість, насильство, гендерні стереотипи, медіа-пропаганда.

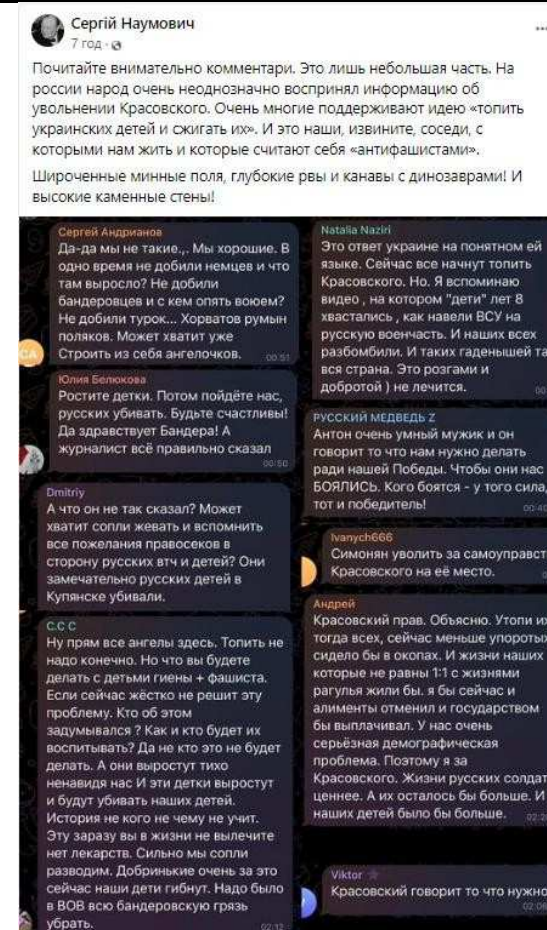
Проблема жорстокості є однією з типових проблем, про які всі говорять, але майже всі уникають заглиблення в сутність питання, його коріння та найглибший базис. Зазвичай ми багато обговорюємо деталі і конкретні ознаки жорстокої поведінки, з якою нам довелось зіткнутись (Нобелівську премію в 2022 році як раз отримала організація Center for Civil Liberties, яка фіксувала військові злочини російських загарбників). Це нагадує Гіппія з Сократом, у відомому діалозі, де Сократ питає: «Що таке прекрасне», А Гіппій думає, що відповів на питання, коли сказав «Прекрасне - це, наприклад, дівчина» [Платон].

Ми можемо навести дуже багато прикладів жорстокості (особливо серед російських загарбників), ми знаємо, як змінюється прояви жорстокості зараз, але залишаються відкритим питання, чому ми бачимо це зараз, коли людство досягло такого прогресу, коли існує старлінк та Nasa, і навіть світові пандемії успішно долаються. Чому жорстокість досі існує?

Кожна людина, якщо запитати про її цілі та плани, скаже, що хоче щастя і добра в тому чи іншому вигляді. Але чомусь щодня люди знищують інших людей, а останні події в Україні, геноцид у Бучі та інших містах, які були під російською окупацією, змушують засумніватися в тому, що людина і людяність мають щось спільне.

Досить показова дискусія щодо кейсу Красовського - російське суспільство дискутує, чи він був правий, коли говорив про необхідність знищення українських дітей - частина російського суспільства погоджується з тим, що це необхідно, частина стверджує, що це занадто. В цій дискусії ми втратили той факт, що знищення дорослого українського населення вже навіть не обговорюється - вона стала сприйматися як буденна норма припустимої жорстокості.

В даному випадку ми можемо говорити про жорстокість масштабу геноциду - поняття, яке в ХХІ столітті вже вважалося настільки забороненим та засудженим, що його повторення здавалось неможливим.

В даному випадку ми можемо говорити про жорстокість масштабу геноциду - поняття, яке в ХХІ столітті вже вважалося настільки забороненим та засудженим, що його повторення здавалось неможливим.

Ми можемо узагальнити існуючі дослідження жорстокості і класифікувати їх в декілька основних гіпотез.

1) Насильство є результатом медіа-пропаганди, коли довірливі люди починають бачити добро в насильстві як знищенні гіпотетичного зла. Злом може бути будь-який об'єкт, ресурси якого цікавлять творця пропаганди. Тому, щоб описати це, відбувається обряд дегуманізації – ти не чиниш насилля і не вбиваєш людей, ти знищуєш зло, як вчить пропаганда. У випадку з Росією: «Ви не вбиваєте сусідів-українців, це переодягнені нацистські чи натівські солдати» сформувало уявлення про себе як про власника сакрального права на насильства.

Але чи така потужна пропаганда? Якщо включити телевізор на російському каналі, послухати пропаганду, ви підете вбивати українців?

У цьому випадку, названому головним винуватцем пропаганди, ми виправдовуємо всіх агресорів як неохочих до насильства, робимо їх «жертвами пропаганди» (теорія «хороших росіян за поганого Путіна») і розвиваємо межі толерантності до жорстокості. Крім того, наукові періодичні видання показують, що вплив ЗМІ на зростання/зменшення насильства та жорстокості не є таким однозначним. Подібно до того, як теорія медіакультури може бути джерелом насильства – ще Аристотель вважав, що перегляд трагедій (або перегляд сцен насильства у фільмах за сучасною версією американського психолога Фешбаха) дозволяє нам якимось чином зменшити схильність до насильства через пережитий катарсис. Підтверджено, гіпотеза про те, що потоки закликають до насильства в медіа-просторі, однозначно зробить нас більш агресивними.

В 2011 році було потужне зростання кількості досліджень щодо корисності жорстокості у медіа (насамперед і відеоіграх), але кількість захисників приблизно дорівнювала кількості критиків: (Ryan C.W. Hall «A Plea for Caution: Violent Video Games, the Supreme Court, and the Role of Science» VS. John P. Murray, «A Plea for Concern Regarding Violent Video Games»). Також сплеск досліджень спостерігався після терактів, які були скоєні молодими людьми (стрілянина у школах та інші).

Але зв'язок інформаційних потоків та зростання/зменшення жорстокості не має таку пряму кореляцію, як уявляли автори, зараз численні дослідження показують, що тільки спостереження за насильством/або заклики до насильства в ЗМІ, відео та навіть у відео іграх не дадуть такого однозначного сплеску жорстокості, на який можна було б розраховувати згідно з цією теорією. Тобто російські новини, звичайно краще не дивитися, але тільки спостереження за російськими новинами не зробить з тебе вбивцю/насилльника.

2) Чи можуть бути причиною насильства історичні та еволюційні причини? Може, насильство і зростання жорстокості – це просто закономірний результат розвитку нашої людяності (виживає найсильніший)? Але якщо ми зробимо історичний екскурс, то зрозуміємо, що останнім часом насильства стало менше. Дослідження історії культури показує, що коли король пропонував замість смертної кари «виколоти йому очі і каструвати», це сприймалося народом як надзвичайна доброта. Це вважалося надзвичайно гуманним для тих часів, на тлі багатьох видів смертної кари у вигляді колесування, зашивання в мішок і утоплення, спалення, четвертування, поховання живцем, обертання тіла навколо колеса, посадження голови на стовп, спалення трупа після відсікання голови, відсікання руки у мертвого тіла тощо». [ОБСЕ]

Тобто сьогодні ми маємо зменшення жорстокості/насильства, але набагато більше говорять про насильство, тому що більше елементів почали маркувати як жорстокість чи приниження людської гідності. Це пов'язано з когнітивним упередженням «фундаментальної помилки виживання»: дефектом нашої системи відбору даних, коли ми розглядаємо лише доступну інформацію про одну групу об'єктів «вижили» і не беремо до уваги, що не менш важлива інформація прихована. серед «мертвих» (у цьому випадку мається на увазі, що минуле приховує набагато більше жорстокості, але про це вже не говорять). Подібним чином ми схильні інтерпретувати збільшення розмов про жорстокість як зростання жорстокості, тоді як насправді обговорення жорстокості є невід'ємною частиною розуміння її як неприйнятної та зменшення її.

3) Чи можуть загальнофілософські парадигми мислення бути причиною жорстокості? Частково так, тому що якщо певна частина людей з якихось причин вважає себе кращою за інших, вона автоматично привласнює собі «право бути жорстоким». Як без гіпотези арійської надлюдини (синтезу теорій Ніцше і Лебона) імперія Гітлера була б неможлива, так і без Бердяєва з його «Москвою – третім Римом» як російської національної ідеї та комплексу Агресивний делірій, який називають філософією Дугіна, імперією Путіна був би неможливим.

Але це не дає відповіді на питання, чому на війні одні вбивають лише учасників бойових дій, а інші з надзвичайною жорстокістю винищують мирне населення. Більшість з них нічого не знають про філософа Дугіна, він просто підготував поведінкову копінг-стратегію, згідно з якою жорстокість схвалюється суспільством.

Але чому така різниця, якщо основа рішення лежить в одній філософській площині?

Російські філософи теж винні в створення бекграунду толерування насильству, але все ж таки філософи пов'язані з критичним мисленням, питаннями та аргументацією, що не характерно для тих людей, які вчиняють найбільш жорстокі вчинки. Потрібно щось більше, не вистачає декількох ланок між філософією Дугіна та звичайним російським солдатом, який гвалтує жінок, (бо він про Дугіна та інших російських філософів ніколи не чув).

4) Може, коріння жорстокості варто шукати не в пропаганді, філософії та культурі, а в біології? Можливо, існує ген агресії, який робить людей більш схильними до жорстокої поведінки? І в одних народів цього гена більше, а в інших менше? Дійсно, кожна людина має свої власні генетичні та нейрофізіологічні особливості, але поєднання генів з високим рівнем агресії не означає автоматично, що людина стає схильною до насильства. Рівень агресивності коригується соціально схвалюваною поведінкою, якщо людина в дитинстві та підлітковому віці оволодів прийомом оволодіння агресивними імпульсами, то при вроджено високому рівні агресивності він не потерпить жорстокого поводження і не буде сам вдаватися до насильницьких дій.

В даному випадку ми повинні бути дуже обережні, інакше ризикуємо повторити помилки евгеніки, яка вишукувала «правильних та неправильних» людей, а інколи правильні та неправильні народи. Ні, хоча існує спокуса пояснити все «спотвореною біологією», слід визнати, що в генотипі середньостатистичної російської людини не більше і не менше агресивності, ніж у інших народів. Може трохи менше лінгвістичних здібностей, бо росіяни завжди визнавали важливість тільки однієї мови - своєї власної (в культовому фільмі «Гостя з майбутнього» є такий момент, що радянські школяри одразу здогадалися, що Аліса з майбутнього або шпигунка - російський школяр не міг знати англійську мову на рівні вище А1), хоча насправді лінгвістичні дослідження показують, що мову здатні опанувати тільки вмотивовані студенти [Anjomshoa, L., and Sadighi, F.], а російські школяри були вмотивовані тільки на те, що наша мова найкраща і ми повинні змусити всі інші народи її вивчити, замість того, щоб вчити інші мови.

Ще до війни я проводила опитування в ОНПУ, де хотіла перевірити, чи існує кореляція між толерування жорстокості і рівнем агресивності в тесті Buss - Durkee Hostility Inventory, (BDHI). Але кореляції не було знайдено: статистика з рівними

показниками стверджує, що люди з високим рівнем агресії можуть вважати жорстокість неприйнятною, а люди з низьким рівнем агресії через ряд факторів, у тому числі не завжди адекватне виховання, іноді терплять агресивну поведінку.

1) **Культурні норми.** В даному випадку ми маємо на увазі складний багатовимірний комплекс соціально-схвальних копінгів і патернів поведінки, які стверджуються через релігійні традиції, мистецькі практики, відношенні до науки, політики ті родини.

Культурні дослідження показують, що різні культури дуже по-різному сприймають проблему врегулювання припустимого/неприпустимого поведіння.

Так, при вивченні відношення до емоціонального врегулювання в різних культурах, було встановлено, що

- У деяких культурах (наприклад, латиноамериканська) ці розмови можуть вважатися «надто дорослими» або неприйнятними для дітей.
- Інші культури (наприклад, азіатська) можуть надавати значення «вигляду спокою».
- Культурні групи, які наголошують на традиційних гендерних нормах, можуть вважати емоційне вираження ознакою слабкості (наприклад, хлопчики не повинні плакати чи сумувати). [TF СВТ]

Щоб культурні особливості не заважали психологам працювати, вони рекомендують при роботі з клієнтами запитати:

- Розкажіть мені більше про те, як люди у вашій родині діляться своїми почуттями один з одним?
- Під час дитинства, як ваші батьки/вихователі виражали свої емоції?
- Під час дитинства чи були якісь загальні приказки про те, коли і як ви повинні ділитися своїми почуттями? (наприклад, «Дітей потрібно бачити, а не чути» або іспанською мовою «Los niños hablan cuando las gallinas означас»)

о Як, на вашу думку, те, як вас виховували, впливає на те, як ви виражаєте свої емоції? [TF СВТ]

Першою сходинкою до толерування насильства має стати те, що насильство було припустимим в соціальному оточенні - тобто при зіткненні з насильством дитина не почула про неправильність того, що відбувалось. Наприклад, покоління, що зараз пішло воювати з Україною, в дитинстві (90ті) засвоїло, що зруйнована Чечня - це норма, тому що інакше Чечня б напала на Росію¹.

Дослідники припустили, що соціальні та культурні норми, які ведуть до терпимості до насильства, засвоюються в дитинстві, коли дитина зазнає тілесних покарань або стає свідком насильства в сім'ї, у засобах масової інформації чи в інших місцях ([Abrahams and Jewkes, 2005](#) ; [Brookmeyer](#)). та ін., 2005 ; [Лансфорд і Додж, 2008](#) ; [ВООЗ, 2009](#)). Свідки насильства в дитинстві створюють норми, які можуть призвести до прийняття чи вчинення безлічі насильницьких дій чи дій, але це також може стати потужною точкою втручання для запобігання насильству. Хоча

¹ В 90ті роки я мала нещастя навчатися в російській школі, і діти там постійно чули, що якщо Росія не вб'є всіх борців за незалежність Чечні, то чеченці прийдуть і вб'ють російських дітей.

дослідження в цій галузі обмежені, багато попередніх досліджень показують перспективність активного впливу або зміни існуючих соціальних норм з метою зменшення випадків насильства серед певної групи населення ([ВООЗ, 2009](#)).

Лорі Хейз з дослідницького консорціуму STRIVE сказала, що її робота в Центрі гендерного насильства та здоров'я показала, що поведінка може утримуватися матрицею норм, переконань і схем, і вона наголосила на необхідності визнати можливість трансформувати поведінку шляхом створення нової позитивної норми. Вона показала, що тут схема включає глибоко вкорінені когнітивні структури, які стимулюють застосування насильства і які часто пов'язані з нормами приватності сім'ї.

Попередні дослідження фіксувала свою увагу на проблемних родинях, але зараз ми стикнулись з тим, що проблема нормалізації жорстокості і несприйняття жаклихих тортур як щось неприпустиме є характерним для цілої культури. І зараз ми знову говоримо про Росію.

Це дуже цікавий випадок, коли не те що дитина стала свідком насильства. Це приклад того, як діти жили в насильстві і не бачили альтернативи насильству. Ситуація «не бачити світ без насильства» майже неможлива для ХХІ століття, коли у більшості є інтернет, і можна подивитись, що цивілізований всесвіт не толерує насильства (в радянські часи це вирішував залізна завіса, яка не давала людям побачити альтернативу), але всі випадки іншої моделі поведінки Росією тлумачиться як моральна деградація та розпад традиційних православних вищих цінностей. В які як раз насильство вписується дуже непогано. Розберемо, які саме культурні стереотипи спричинили зростання толерантності до насильства:

а) Гендерні стереотипи.

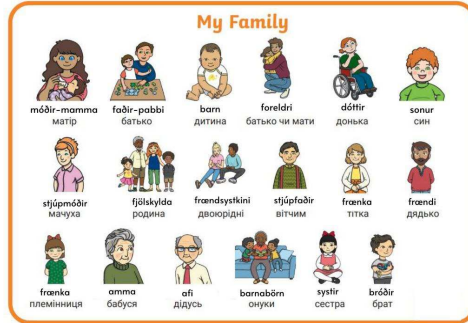
Життя триває, ми звільняємось від застарілих стереотипів та рухаємось далі. Але не всі ми.

У минулі часи ми часто чули «не відповідай кривднику, ти ж дівчинка» або «вдар кривдника, ти ж хлопець». Його досі можна почути на території колишнього Радянського Союзу, а на території Росії саме ці стереотипи останнім часом розповсюджуються набагато більше, ніж раніше. Людство витратило багато зусиль на боротьбу з гендерними стереотипами. Але боротьба з ними можлива через розвиток критичного мислення, яке не є бажаним в багатьох тоталітарних країнах, тому там свідомо ігнорується жорстокість та застарілість багатьох традиційних патернів ролевої гендерної поведінки. Таким чином, через невідповідність сучасним реаліям допінгів «бий, ти ж хлопець» та «терпи, ти ж дівчинка» родинна жорстокість зростає (особливо після карантину COVID 2019, де вимушена ізоляція відкрила в багатьох людях не найкращі риси), а як показує емпіричні дослідження: «Аналіз модереного посередництва показав, що студентки коледжу, які частіше були свідками вчинення психологічної агресії від матері до батька, як правило, дотримувалися більш прийнятної ставлення до психологічної агресії та, у свою чергу, чинили більше психологічної агресії проти своїх партнерів[[Toplu-Demirtaş, E., & Hatipoğlu-Sümer, Z., 2021](#)].

Ситуація з культивуванням шкідливих стереотипів щодо гендерних ролей та функції родини породжує **відсутність уявлення про ненасильницьку комунікацію.**

Порівняємо дещо з дитинства «здорової людини» та того, що є культурно

закріплені нормами в Росії. В якості моделі здорової ненасильницької комунікації візьмемо Ісландію та приклад зі школи, який показує дітям картинку для вивчення родини: наголошується, що батько бере участь у вихованні дітей (на російських картинках зазвичай з дитиною зображена мати), серед присутніх є дитина з інвалідністю як нормалізація того, що люди є різними та дискримінація не припустима.

(малюнок з батьківського чату школи Вармаланд, Ісландія).

Для порівняння - в російських картинках жінки з дітьми та в спідницях або

сукнях.

[Шапошникова, 2022]

Наступна картинка щасливої родини зображає жінок традиційно за прислужуванням на святі, серед якого відбувається сварка між дітьми, де хлопчик дразнить дівчинку і ми бачимо, що дівчинка дуже засмучена - але в російській родині сварка є нормою - бо «милі браняться тільки тішаться» (<https://kartinkin.net/75723-kartinki-na-temu-moja-semja.html>).

Теж цікава деталь - в Україні нещодавно був зроблений цікавий курс для боротьби з гендерними стереотипами, де було проаналізовано, що деякі дитячі підручники ще містять некорисні стереотипи, що в задачах дівчата готують вареники, а хлопчики перемагають в шахматних турнірах (підкреслюючи «розумність хлопчиків» та «службо вість по господарству дівчаток») - саме це є ідеалом російської родини, де про шкідливість такого навіть немає дискусій.

В шахи грають тільки чоловіки. Дівчата або працюють по домогосподарству або читають рожеві книжки.

Ну і на завершення огляду базової картинки родини - цікавий приклад. Якщо зауглити «родина в Росії», одне з перших, що видає гугл: «Сегодня для школьников состоится Всероссийский открытый урок «Большая семья – Россия!». Це дуже схоже на ідеальну тоталітарну державу, яку планував Платон - ніякої «нуклеарної індивідуальної родини» - «Моя родина - це моя держава». (https://www.engels-city.ru/news-line/75156-segodnya-dlya-shkolnikov-sostoitsya-vserossiyskij-otkrytyj-urok-bolshaya-semya-rossiya))

Що ми бачимо - традиційна родина з підкресленими застарілими гендерними стереотипами вважається в Росії припустимою формою (як і Платон припускав це для ремісників), але найкраща форма, це родина - держава.

Країна, де тоталітарний ідеал Платона переміг, малоє нам тотальну відсутність емпатії як закріплену традицію: «Не будь м'яким, це слабкість, ознака програшу».

б) Колективне формування негативних переконань: «Світ небезпечний» - як причина заохочення насильства.

Доктор психології Е. Фоа, автор теорії пролонгованої експозиції (методу боротьби з ПТСР), велику увагу приділила формуванню установки негативної установки «світ небезпечний» і як ця установка негативно впливає на людей, руйнуючи їх здатність адекватно оцінювати ситуацію[Foa, 2007]. Росія роками культивувала це переконання.

Для порівняння візьмемо «пояснювальну записку» – чому Росія напала на Україну та знищує міста та людей ось уже 8 місяців: «Спроба задовольнити агресора напередодні Великої Вітчизняної війни виявилася помилкою, яка дорого коштувала нашому народові. "Вдруге ми такої помилки не припустимося", - заявив Володимир Путін. Проблема в тому, що на прилеглих до нас наших історичних територіях створювалася ворожа нам "анти-Росія", яка була поставлена під повний зовнішній контроль, посилено обживалася збройними силами натовських країн і накачувалась зброєю. Це реальна загроза не просто нашим інтересам, а самому існуванню нашої держави, її суверенітету. Це і є та сама "червона риса", про яку неодноразово говорили. Вони її перейшли", - підсумував президент РФ [Егоров, 2022].

У цьому твердженні, навіть якщо не брати до уваги брехню про задоволення агресора (Росія в ситуації з Гітлером не задовольняла агресора, а синхронно з Гітлером напала на Польщу і розділила її), чітко вимальовується заохочення стратегії «бий першим», нехай потенційний ворог тебе боїться. Весь світ для Росії сприймається як ворог чи потенційна здобич - тобто у будь-якому разі жорстокість стає виправданою. Напасти на сильну країну – це перемогти потенційного ворога. Напасти на слабку країну - це отримати здобич, яку інакше міг би отримати ворог. Згадаймо знамениту марну фразу російської пропаганди: якби ми не напали на Крим, там уже були б солдати НАТО.

Вбивства, вибухи житлових будинків подаються в Росії не як жорстокість, а як різновид ввічливості: «Введення російських військ почалося в режимі "ввічливих людей"». Росія не збиралася розпочинати повномасштабну військову операцію.

Разом з військами були введені і значні сили Росгвардії - підрозділи ОМОНів та СОБРів з різних регіонів, у завдання яких боротьба з регулярними частинами та авіацією противника не входить[Егоров, 2022].

с) Аргумент до авторитету

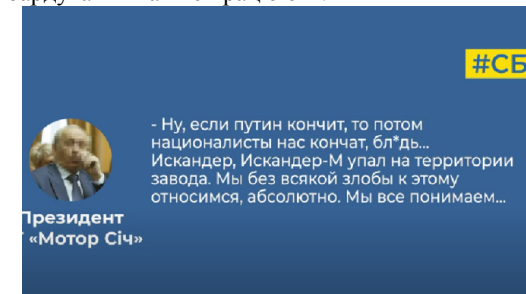
Окрім гендерно-родинної проблеми існує ще проблема толерування жорстокості, якщо насильство вчиняють/або до насильства закликають окремі авторитетні групи людей. Розглянемо цей стереотип більш детально.

Після проведеного опитування (<https://forms.office.com/r/iNQyx514ma>) статистика показує, що більшість українських респондентів не толерують жорстокість, але деякі види інколи здаються їм можливими та виправданими: «жорстокість тренера необхідна для спорту», «жорстокість можна дозволити у фільмах відомим режисерів». Як показує аналіз російських ЗМІ щодо скандалів зі спортсменами та обговорення кінострічок - в Росії ці тенденції виражені набагато більше. Жорстокість, яка пов'язана з авторитетною людиною (тренером у спорті або відомим режисером) сприймається людьми як необхідна - що повертає нас до «аргументу до авторитету» - дуже старовинної логічної помилки.

Тоталітарні лідери з задоволенням користуються цим «правом авторитету» і навіть діляться ним з рештою громадян, які толерують тоталітаризм - «ми особливі, нам можна, ми знаємо краще, що так треба».

Найбільш жахливим в ситуації з Росією, коли цей стереотип «ну йому можна, він знає, що робить» ми спостерігаємо у тих, хто є жертвою насильства - деякі українці, як показало розслідування з президентом Мотор Січ, вважають, що «ми розуміємо, що нас треба бомбити».

Перша думка - от нехай би бомбили виключно зрадників - тих, хто настільки любить Путіна, що з розумінням ставиться до бомбардування. Але, на жаль, бомбардування так не працюють.

д) Культура обраних - або релігійні стереотипи.

Наступний крок після формування засади, що «авторитетам все можна», є формування «колективному авторитету» - все можна будь-кому з нас, бо ми уособлюємо велику націю. Толерування гендерних стереотипів: «Ми ж хлопці, ми повинні показати Заходу» (проблема ще в тому, що міфічний «хижий захід» їх ніяк не чіпав, але якщо сформована когнітивна установка, що світ є небезпечним, то ти сприймаєш всіх крім представників своєї культури, як ворогів) надає носіям цієї думки схвальне підґрунтя для подальшого кроку - ідеологічно-релігійного закріплення власної обирності та можливістю поставити себе вище поняття

«жорстокість» та дати особливе право на насильство.

Влада Росії (користуючись аргументом до авторитету) зараз активно намагається показати «священу війну» з Україною боротьбою антихриста (Сатани) з російською православною церквою. Дуже нагадує фільм Костянтина Лопушанського «Руська симфонія». Фільм розповідає притчу про Страшний суд, дія якої відбувається в реаліях Росії 90-х. Апокаліпсис відбувається за допомогою потоку. Головний герой, російський інтелігент, вирушає в дорогу, щоб врятувати дітей, та збирає на битву проти Антихриста всі російські воїнства з усіх століть в ім'я урочистості православ'я, але з'явившись на місце битви, виявляє, що саме воно є воїнством Антихриста».

Кращої ілюстрації до нещодавніх промов Гундяєва та Путіна щодо «сатинської України», важко знайти.

е) Кордони та уявлення про власну безпорадність:

Невже аргумент до авторитету дійсно блокує критичне мислення і ніхто в Росії не має сумнівів щодо необхідності жорстокості? Має, але ці сумніви теж стають частиною культури толерування насильства.

«...а в одному кутку лунали п'яно-гіркий невгамовний плач і зітхання з нескінченним голосінням: «За що ж він мені морду розквасив?.. Ні, ти мені скажи, за що він мене розчинив всього?.. Чи може він? .. Ніяк він цього не може ... І я не можу ... і він, значить, не може ... Ні, ти мені скажи, за що ... і т.д. Чудово, що в російській людині в сивушно-п'яному образі всі його думки головним чином і майже завжди зосереджуються і плутаються біля одного уявлення про те, що вона може, і чого не може, а також і про те, що можуть і чого не можуть інші . Це майже загальна характеристична характеристика. [Крестовський]

Дослідження Фоа виявило, що майже завжди поруч з негативними когніціями про світ «світ небезпечний» іде негативні когніції про себе <http://www.fortrefuge.com/quiz-PTCI-score.php> [Foа, 2007]

Це сама та проблема, на якій піднялася велика російська культура Толстого та Достоевського - опис героїв, які захищаючись в негативних когніціях по відношенню до себе і всесвіту, ставили питання: чи маю я особливе виняткове право на насильство? Саме ця ідея буде потім підхоплена Ніцше. Запитання Раскольникова «чи є я твар, що тремтить, чи маю право» говорить саме про це балансування між дуже низьким оцінюванням себе і манією величчя, яку як захисну реакцію культивує російська культура - за допомогою численних дискримінацій та хейт спіччей малюючи себе «великим старшим братом», якому дозволено набагато більше за інших, і який має виняткове право вирішувати долю інших та карати тих, хто незгодний [докладніше про російський колоніалізм у Томпсон, 2006].

Середньостатистичний російський солдат не може не бути не жорстоким - йому треба постійно доводити собі та світові, що він «має право». Тобто кожного дня і з кожним вбивством він запитує, чи буде покарання? Чи буде відповідь «хижого заходу» і якщо її немає, то він впевнюється, що так, йому все можна і він має дозвіл на будь-яку жорстокість. Якщо б Захід прислав війська, то такої «вседозволеності» би загарбники не відчували.

ф) Ретравматизація пам'яті: культивування дискретного сприйняття всесвіту.

Дослідження ПТСР показують, що людина здатна подолати травматичний

досвід, якщо «їхні погляди на світ і себе є гнучкими; вони здатні розглядати травму як унікальний досвід, який не має широких наслідків для природи світу та природи їхньої здатності впоратися з нею. Навпаки, люди, чиї погляди є жорсткими та чорно-білими: або те, що світ цілком безпечний, і вони цілком компетентні в ньому поводитися, або те, що світ абсолютно небезпечний, і вони абсолютно нездатні вижити в ньому, — це у людей розвивається ПТСР. Тому що якщо ти думаєш, що світ небезпечний і ти не в змозі ним керувати - травма лише зміцнює цю віру. І якщо ви думаєте, що світ надзвичайно безпечний, і ви надзвичайно компетентні в ньому орієнтуватися – травма повністю руйнує ваші погляди, і ви відновлюєте їх з нуля, спираючись лише на травматичний досвід».

Як зламати у людини здатність опиратися травмуючому досвіду? Досить просто - оточити флешбеками та інтрузіями. Ідентифікувати людину з травмою. Зробити травматичний досвід не частиною прийнятого та опрацьованого минулого, а постійним нагадуванням - ретравматизацією.

Кожна культура має травмуючи спогади, і їх правильне опрацювання визначає подальший шлях культури (як приклад найбільш ефективного подолання колективної травми можна навести Ізраїль). Але з них можна зробити джерело «постійної помсти» небезпечному світу за травмування та потенційно можливість травмування (промова Путіна від 27.10.22).

В якості матеріалу для флешбеків та інтрузій в Росії використали досвід другої світової війни. Багато дослідників дивуються, чому світ сприймає війну як травму, а росіяни згадки про неї сприймають як свято? Бо саме ця постійна ретравматизація дозволяє тримати людину в тонусі негативних когніцій «світ небезпечний, я не впораюсь» і після цього кожну іншу війну сприймати як своєрідну експозицію: от тоді ми не були готові до війни, але зараз ми підготуємось і точно всіх ворогів знищимо.

«Люди, які швидко одужують, сприймають травму як обмежений у часі, жахливий досвід, який не обов'язково означає, що через це майбутнє зруйновано, і відтепер відбуватимуться погані речі». - для росіян відсутність справжньої перемоги стала постійним тригером, який нагадує, що треба довести собі та всесвіту, що вони таки можуть повторити і переіграти сценарій.

г) Дегуманізація і газлайтінг.

Про дегуманізацію в ЗМІ було сказано вже досить багато. Не так просто вбивати твого сусіда українці (нехай навіть у нього не маж цієї супер-здатності бути поза норм і правил про жорстокість), але дуже легко вбити нациста та хохла.

Вчені з усього світу проводять численні дослідження мови ненависті та її шкідливості. Це дуже зменшує розуміння жорстокості як припустимого. Російські вчені теж проводили, доки не був прийнятий закон щодо заборони просвітницької діяльності без ліцензії. Багато дослідників отримали аналог гітлеровської «жовту зірку презирства» - звання інагента. Вони тепер теж змушені постійно «вдягати» її на своїх сайтах, як Медуза, Нова газета та інші.

Дуже показовою є хвиля глузування, яка охопила Росію після того, як Україна подала заявку на визнання дій росіян в 30 роках як геноциду-голодомру української нації. Саме ті люди, які стверджували, що ніякого геноциду не було, зараз вимагають залишити українців без тепла і їжі, а краще, скинути на них ядерну бомбу.

Висновки

В чому коріння жорстокості в масштабах культури? Це складний рецепт.

Беремо велику частку гендерних стереотипів («вдар того, хто тебе скривдив, ти ж хлопчик»), додамо негативні когніції щодо небезпечного світу («запад постійно хоче тебе скривдити»), намішаємо когнітивних упереджень (аргумент до авторитету - існують люди/народи, яким все дозволено, тому що вони кращі за інших), сформуємо «культуру обраних», яку притрусимо релігійними переконаннями щодо «сатанізації» решти світу. Щоб підтвердити свою «обраність» та «особливість», власність права на жорстокість, людина буде постійно вдаватися до насильства, щоб перевірити, чи дійсно мені це вдасться та минеться без наслідків? Заморозимо, щоб довше зберігалось, це почуття постійною ре травматизацією (от наші предки перемогли фашизм, але не до кінця, а от ми будемо його перемагати завжди і до кінця). І прикрасимо хейт-спічем дегуманізації та газлайтінгом, що «вам все здалось», це ніяк не жорстокість.

Саме так ми отримаємо російський кейс жахливого геноциду у XXI столітті - того, що здавалось вже зовсім не можливим в Європі.

P.S. Приклади жорстокості російських загарбників.

- Росіянка прокидає Україну <https://www.youtube.com/watch?v=Sr0AI2j84MA>
- Родина загарбника вимагає вбивати українських дітей <https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-rosiyanka-rozpovila-shcho-b-vona-zrobila-z-ukrajinskimi-ditmi-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11821617.html>
- Приклади + фактчекінг <https://www.dw.com/ru/kak-putin-opravdyvaet-vtorzhenie-v-ukrainu-faktcheking-dw/a-60960083>
- Приклади <https://ukrainer.net/rossyiane-dolzhy/>
- Згвалтування <https://www.unian.ua/war/shchonaymenshe-400-ukrajinskih-ditey-ta-doroslih-zgvaltuvali-rosiyski-okupanti-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11802429.html>
- Перехоплення розмов та вимоги вбивати більше: <https://www.unian.ua/war/perehoplennya-sbu-okupanti-obgovoryuyut-rozstril-shkolyariv-i-litnih-lyudey-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11800449.html>
- Перехоплення розмов: <https://www.youtube.com/watch?v=8jTvgMAJAA4>

Список літератури

1. Платон. Гіппій. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/Plato/Dialohy/> (дата звернення 21.09.2022)
2. Ryan C.W., Hall A. *Plea for Caution: Violent Video Games, the Supreme Court, and the Role of Science*. URL: [https://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196\(11\)60008-6/fulltext](https://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196(11)60008-6/fulltext) (дата звернення 21.09.2022)
3. Murray J., Biggins B., Donnerstein E. *A Plea for Concern Regarding Violent Video Games*. URL: [https://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196\(11\)65184-7/fulltext](https://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196(11)65184-7/fulltext) (дата звернення 21.09.2022)
4. The death penalty in the OSCE region, 2006. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/e/20753.pdf> (дата звернення 21.09.2022)
5. Гостя з майбутнього. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KxuEAsChWdY> (дата звернення 21.09.2022)
6. Buss - Durkee Hostility Inventory, (BDHI). URL: <https://scales.arabpsychology.com/s/buss-durkee-hostility-inventory-bdhi/> (дата звернення 21.09.2022)

7. Addressing the Social and Cultural Norms That Underlie the Acceptance of Violence// National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine; Division of Behavioral and Social Sciences and Education; Health and Medicine Division; Committee on Law and Justice; Board on Children, Youth, and Families; Board on Global Health; Forum on Global Violence Prevention. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK493719/> (дата звернення 21.09.2022)

8. Feshbach, S. Dynamics and morality of violence and aggression: Some psychological considerations. *American Psychologist*, 26(3), 281–292. URL: <https://doi.org/10.1037/h0031219> (дата звернення 21.09.2022)

9. Шапошникова С. Развивающие карточки для развития речи и расширения словарного запаса малышей «Семья». М. Амелика, 2022

10. Картинки на тему моя семья. URL: <https://kartinkin.net/75723-kartinki-natemu-moja-semja.html> (дата звернення 21.09.2022)

11. Foa E. *Prolonged Exposure Therapy for PTSD*. Oxford, 2007

12. Крестовский В. В. Петербургские трудности. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=41583> (дата звернення 21.09.2022)

13. TF СВТ. URL: https://tfcbt2.musc.edu/en/sections/affect-identification-regulation/cultural_consideration (дата звернення 21.09.2022)

14. Toplu-Demirtaş, E., & Hatipoğlu-Sümer, Z. (2021). Aggression begets aggression: Psychological dating aggression perpetration in young adults from the perspective of intergenerational transmission of violence. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*. Advance online publication. URL: <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02461-5> (дата звернення 21.09.2022)

15. Anjomshoa, L., and Sadighi, F. (2015). The importance of motivation in second language acquisition. *International Journal on Studies in English Language and Literature*, 3(2): 126-137

16. Егоров И. Тринадцать важных вопросов о причинах, ходе и прогнозах специальной военной операции России// "Российская газета", 2022. URL: <https://rg.ru/2022/03/19/trinadcat-vazhnyh-voprosov-o-prichinah-hode-i-prognozah-specialnoj-voennoj-operacii-rossii.html> (дата звернення 21.09.2022)

Borodina Nataliia

THE ROOT OF VIOLENCE: THE CASE OF THE RUSSIAN INVADERS

What are the roots of violence in the scale of culture? It contains several important parts: 1) gender stereotypes ("hit the one who hurt you, you're a boy"), 2) negative cognitions about the dangerous world ("the West always wants to hurt you"), 3) cognitive prejudices (argument to authority - there are people/nations that everything is allowed because they are better than others). This mix of dangerous prerequisites forms a "culture of the chosen", which we will shake with religious beliefs, in order to "satanize" the rest of the world. In order to confirm his " exclusivity chosenness of this people" and "specialness", the ownership of the right to cruelty, a person will constantly resort to violence to check if I can really succeed and pass without consequences? Let's freeze this feeling to keep it longer by constant re-traumatization (our ancestors defeated fascism, but not to the end, but we will always defeat it to the end). Last step of forming paradigm of tolerance to violence is a hate speech of dehumanization and gaslighting that "everything seemed to you", this is not cruelty and no violence.

This is how we will get the Russian case of a terrible genocide in the 21st century - something that seemed impossible in Europe.

Key words: dehumanization, cruelty, violence, gender stereotypes, media propaganda.

References

1. Plato Hippius /<https://chtyvo.org.ua/authors/Plato/Dialohy/>
2. Ryan C.W., Hall A., 2010, Plea for Caution: Violent Video Games, the Supreme Court, and the Role of Science [https://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196\(11\)60008-6/fulltext](https://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196(11)60008-6/fulltext)
3. Murray J., Biggins B., Donnerstein E., 2010, A Plea for Concern Regarding Violent Video Games [https://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196\(11\)65184-7/fulltext](https://www.mayoclinicproceedings.org/article/S0025-6196(11)65184-7/fulltext)
4. The death penalty in the OSCE region, 2006 <https://www.osce.org/files/f/documents/7/e/20753.pdf>
5. Guest from the future, 1984, <https://www.youtube.com/watch?v=KxuEAsChWdY>
6. Buss - Durkee Hostility Inventory (BDHI), 1957, <https://scales.arabpsychology.com/s/buss-durkee-hostility-inventory-bdhi/>
7. Addressing the Social and Cultural Norms That Underlie the Acceptance of Violence// National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine; Division of Behavioral and Social Sciences and Education; Health and Medicine Division; Committee on Law and Justice; Board on Children, Youth, and Families; Board on Global Health; Forum on Global Violence Prevention. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK493719/>
8. Feshbach, S., 1971, Dynamics and morality of violence and aggression: Some psychological considerations. *American Psychologist*, 26(3), 281–292. <https://doi.org/10.1037/h0031219>
9. Shaposhnikova S., 2022, Developing cards for the development of speech and expanding the vocabulary of children "Family". M. Amelyka.
10. Pictures on the theme of my family, 2022, <https://kartinkin.net/75723-kartinki-na-temu-moja-semja.html>
11. Foa E., 2007, Prolonged Exposure Therapy for PTSD. Oxford
12. Krestovsky V. V., 2022, Petersburg Slums <https://booksonline.com.ua/view.php?book=41583>
13. TF CBT, 2022, https://tfcbt2.musc.edu/en/sections/affect-identification-regulation/cultural_consideration
14. Toplu-Demirtaş, E., & Hatipoğlu-Sümer, Z., 2021, Aggression begets aggression: Psychological dating aggression perpetration in young adults from the perspective of intergenerational transmission of violence. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02461-5>
15. Anjomshoa, L., and Sadighi, F., 2015, The importance of motivation in second language acquisition. *International Journal on Studies in English Language and Literature*, 3(2): 126-137
16. Egorov I., 2022, Thirteen important questions about the reasons, progress and forecasts of the special military operation of Russia// "Rossiyskaya gazeta", 2022 <https://rg.ru/2022/03/19/trinadcat-vazhnyh-voprosov-o-prichinah-hode-i-prognozah-specialnoj-voennoj-operacii-rossii.html>

Стаття надійшла до редакції 29.09.2022

ПРОЯВИ НОМАДИЧНО-ОРДИНСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ УСТАНОВОК РОСІЇ ПІД ЧАС ЇЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2014-2022 РОКАХ

Олександр Кирилюк

В умовах сучасної війни проти України зі всією гостротою проявив себе номадично-ординський характер культурно-цивілізаційних установок Росії. Вона сприйняла їх під час перебування у складі Золотої Орди і проявляла протягом усієї своєї історії. Методологічно врахування даної обставини дає підстави для пояснення того варварства, що його щодня коїть Росія на окупованій у 2014-2022 роках території України. Така її політика, що шокує весь цивілізований світ, є типовою та систематичною, що виключає її випадковість та можливість списати на ексцеси війни, неминучі у будь-якому збройному конфлікті. До таких проявів номадично-ординських культурно-світоглядних установок, які визначають поведінку Росії під час війни проти України, можна віднести антизахідну конфронтаційність, неповагу до конкретної людини та плазування перед «начальниками», почуття тимчасовості перебування на загарбаній території, побутова занехаяність, легке порушення укладених міжнародних договорів, брутальне насилля над мирним населенням, нищення міст та сіл (місць проживання осілого народу), мародерство, відсталу некреативну економіку, ідеаціональну культуру, ігнорування реальності та підміна її містифікаціями.

Ключові слова: Україна, Росія, війна, злочини проти людяності, причини варварства Росії,

Вважається, що національний менталітет формується саме під час виникнення державних форм існування нації, причому цей менталітет проявляється не тільки в характерних національних особливостях окремих осіб, але й у світоглядних установках та політичних принципах тієї чи іншої державної нації.

Довго приховуваний росіянами факт формування російської державності у складі Золотої Орди як її улусу, котрому було даровано право збирача податків для Орди з інших земель, що пізніше стали називатися Московією (на чому й зросла Москва як фінансово, так і державно), тепер знає чи не кожний, хто цікавиться історією Росії. Очільників цієї васальної держави призначали ординські царі, даючи їм так звані «ярлик» на правління.

Тобто, у своїх витоках Московська держава формувалась на базі абсолютної рабської відданості своїм сюзеренам як норми, притаманної Золотій Орді. Ця психологія, зрештою, визначає звичку плазування перед тим, хто головніший за тебе та принизливе ставлення до тих, хто стоїть на нижніх сходинках соціальної ієрархії. Звідси йде також вкорінена у сучасну російську свідомість неповага до окремої людини та відсутність у росіян прагнення до особистої свободи, а також невикорінне «низкопоклонство» росіян, передусім відносно першої особи країни - царя, генсека, президента.

М. Бердяєв у своїй праці «Витоки та сенс російського комунізму» зазначає, що російській культурі були притаманні «безмысленность» і «безсловесность» із слабкою культурною думки. Важливим моментом цієї культури був «постійний спротив латинському Заходу». Ця антизахідна риторика становить основну

зовнішньополітичну установку й сучасної Росії. Запозичила Росія й інші риси та культурно-цивілізаційні установки Орди. Розглянемо деякі з них.

Почуття тимчасовості мешкання на території без визначених кордонів.

Серед цих рис - потужні елементи номадичної психології, психології кочівників, котрі не мають почуття «землі», що так притаманна осілим народам. «Росія ніде не закінчується, у неї немає кордонів», - так сам відповів на поставлене російському хлопчику запитання нинішній президент РФ. Зрозуміло, що міждержавні кордони у звичному розумінні слова для кочівників відсутні - для них нове місце перебування є так само тимчасовим, як і попереднє, з якого вони щойно відпочували.

Це почуття тимчасовості перебування на певній території знаходить прояв у побутовій невлаштованості росіян. Мільйони користувачів інтернет бачили репортаж з російського будинку, мешканці якого щоденно виливають власні фекалії собі під вікна. Третина шкіл РФ не має теплих туалетів. Подвір'я російських селян теж не мають ознак любові до землі, де вони живуть - ні садочки, ні квітів.

Недоговороспроможність Росії та грабіжництво як норма війни. До золотоординського спадку Росії дослідники відносять також кричуще нехтування нею своїми зобов'язаннями зв міжнародними угодами. Бісмарк виразив це дуже добре: «Договори з Росією не варті паперу, на якому вони написані». Як тільки дотримання умов угоди ставало Росії не вигідним, вона просто нагло ламала його і починала діяти саме так, як ця угода забороняла діяти. Зворотнім боком такого ставлення Росії до міжнародних угод є нав'язування іншим державам договорів, що явно не відповідають їхнім інтересам. Це, приміром, нерівноправні договори середини XIX ст. із слабим тоді Китаєм стосовно його земель.

Кочові непродуктивні народи знаходили джерело забезпечення себе усім необхідним у першу чергу через грабунок інших народів. Для цього феномену у них є навіть спеціальний термін – «олжа» (здобич). Привласнення культурних та матеріальних цінностей, що належать іншим народам, що мали нещастя перебувати у складі Російської імперії, стосовно України проявилось, зокрема, у перевезенні за наказом царів, всіх цінних архівних історичних документів, літописів та манускриптів до Москви, або усього знайденого в українських землі скіфського золота – до Ермітажу, або вивезенні фресок Золотоверхого Михайлівського монастиря перед його варварським зруйнуванням.

Якщо ж говорити про грабунок матеріальних ресурсів України, то тут достатньо згадати, що у статтях та промовах Троцького та Леніна з неприхованою злобою не раз йдеться про «ситого» українського селянина, у котрого слід забрати хліб, щоб нагодувати голодних росіян, причому з хлібних російських регіонів, де самозабезпечення продовольством не становить ніяких труднощів. Це ставлення до результатів чужої праці як до якогось дарунку небес за часів СРСР видно з термінології М. Горбачова, котрий говорив після збору чергового врожаю в Україні, що в неї можна *взяти* ще кілька мільйонів тонн зерна. Не купити, а взяти, тобто, пограбувати. На початку 1990-х, коли внутрішні союзні товарні стосунки було порушено, виявилось, що на Україну в СРСР було покладено обов'язок утримувати харчами Ленінград – звідти до керівників України з цього міста йшли слізні умовляння негайно постачити йому продовольство, як це було раніше.

Некреативна економіка через відсутність цивілізаційного виклику. Як відомо, кочівники самі майже нічого не виробляли - вони користувались

награбованим та продукцією взятих у полон ремісників. Успадкувавши що рису, росіяни створили абсолютно вторинні економіку та промисловість Ні СРСР, ні РФ не спромоглись створити власний автомобіль, завод, технологію світового рівня. Як тільки конструкторська ідея німецьких ФАУ - основа радянських ракет, себе вичерпала, російська космічна галузь занепала. Автомобільна промисловість Росії перейшла на збирання у себе машин західних та східних брендів, їхні власні авто не йдуть ні у яке порівняння з сучасними закордонними. Як і кочівники, росіяни користуються продукцією переважно не власних виробників. Справа дійшла до того, що, як повідомила одна керівна особа країни, у РФ відсутнє виробництво навіть цвяхів.

З росіянами наявність великих покладів вуглецевих енергоносіїв зіграла дурний жарт. Не заселяючи та не засвоюючи, як осілі народи, Північ, росіяни за рахунок її вахтової (набігами) експлуатації перетворили свою Середню кліматичну зону щось на кшталт тропіків, де для більш-менш небідного існування можна й пальцем пальця не ударити. Так відсутність цивілізаційного виклику та потреби дати на нього відповідь настільки розхолодили росіян, що вони припинили виробляти майже все, включаючи згадані цвяхи, з легкістю купуючи всі потрібні речі та послуги за, вважайте, дармові нафтодолари та газові євро. За цих умов величезна кількість санкцій світового співтовариства по відношенню до Росії мають для її економіки катастрофічні наслідки. Її, по суті, зруйновано.

Ідеаціональність культури Росії. Якщо шукати пояснення такому стану економіки РФ, то у першу чергу на думку приходять констатація того, що середньовічний менталітет не міг не відповідати середньовічному типу культури, котрого П. Сорокін у своїй типології культур у книзі «Криза нашого часу» назвав *ідеаціональною*. Він зазначає, що у цій ідеаціональній культурі світовідчуття спрямоване на надчуттєве та надрозумове осягнення Абсолюту, засноване на пануючих ідеях, а всю увагу зосереджено на містичному досвіді.

Ось це «негативне або байдуже ставлення до світу чуттєвих речей» й визначає ту обставину, що для сучасних росіян важливіше «тягнути ніжку» (як це передбачають вправи зі стройової підготовки), ніж реально марширувати вперед. «Містичність» досвіду сучасних росіян полягає у тому, що, ігноруючи реальність, вони вибудовують ілюзорні картини та знаходять фальшиві підстави для своїх дій. Це іноді розцінюється як патологічна брехливість російських політиків чи пропагандистів, і якоюсь мірою воно так і є, хоча від «чистої» брехні, коли брехун знає, що він говорить завісному неправду, ці люди щиро вірять у те, що насправді все є так, як вони говорять. Ця риса підступно ввела росіян у таку самообману, котра, зрештою, буде вартувати розпаду сучасної РФ, коли вони та довго і так для себе переконливо говорили про легку перемогу над Україною, що в неї повірили не тільки самі пропагандисти, але й військове керівництво країни, котре тепер чухає собі потилицю, отримуючи щоденні зведенні дані про втрати своїх військовослужбовців та техніки і надаючи накази про відступ з захоплених міст.

З часів Середньовіччя, ясна річ, світоглядний Абсолют у росіян змінився, але суть ідеаціональної культури як «світовідчуття, спрямованого на надчуттєве та надрозумове осягнення Абсолюту, засноване на пануючих ідеях», залишилось. Річ лише у тім, якими стали ці панівні ідеї. Еволюційно релігійні ідеї у Росії були замінені на перекручено зрозумілий комунізм марксистського типу.

Тяглість ідеаціональності російського світорозуміння вбачається у повному ігноруванні емпіричної реальності і у новітні часи. Так, події жовтня 1917 року у Петрограді називали пролетарської революцією, хоча насправді пролетарів у тодішній Росії було менше, ніж один відсоток населення. У марксизмі-більшовизмі, писав Бердяєв, пролетаріат перестав бути емпіричною реальністю, бо в якості емпіричної реальності він був мізерним.

Після проголошення Росією суверенітету 1990 року зміст ідеаціональних уявлень змінився. З огляду на дефіцит власних ідей, здатних згуртувати суспільство довела шайки клептократів, відбулося повернення до ідей християнства, але через цілковите підпорядкування російської церкви державній політичній поліції (де не тільки священники, але й патріарх є штатними офіцерами спецслужб).

Провідною ідеєю сучасної Росії стала ідея виключної величі та месіанства російської держави. Насправді під вивіскою російсько держави сховалося організоване злочинне угруповання, котре становить собою химерне поєднання кримінальних та спецслужбових структур. Владу у цій державі захопили ті, хто мав би дбати про її безпеку, а не бути самим у виконавчій та інших гілках влади. Ця провідна ідея, яка насправді є квінтесенцією ідеології великодержавного шовінізму, нав'язується громадянам РФ через цілу низку громадських інституцій.

Серед нечисленних ідейних ресурсів у росіян залишився ще один безпрограшний ідеаціональний імідж - перемога над фашистською Німеччиною, показушно-фальшиве відзначення якої росіянами вийшло за межі здорового глузду. Попри реалії, дана перемога стала виставлятися як історична заслуга виключно «русских», начебто у Червоній Армії українці, євреї, якути та інші народи СРСР не воювали, не кажучи вже про вирішальну роль союзників у цій війні.

Абсурд, викликаний повним ігноруванням росіянами емпіричної реальності, дійшов до того, що ними було заявлено, що вони перемогли б німців і без будь-якої допомоги з боку інших народів. Це при тому, що половину алюмінію для літаків в СРСР постачали США, а без єдиних на Союз двох американських верстатів, які виготовляли поворотний механізм башт танків, випуск танків взагалі був би неможливим. Цей феномен російського сьогодення отримав назву «победобесия».

Недовіра до раціонального осмислення фактів, притаманна ідеаціональній культурі, у купі з ігноруванням очевидних фактів у сучасних росіян проявляється у нездатності дати критичну оцінку своєму президентові. Навіть тоді, коли вони не можуть назвати жодного досягнення країни за роки його правління, визнають, що рівень їхнього життя низький, та вказують на недоліки внутрішньої політики вони, як це видно з вуличних інтерв'ю, ніяк не пов'язують це з першою особою їхньої держави і майже завжди говорять, що вони його підтримують та вважають, що він все робить правильно. Заради справедливості слід визнати, що не всі сто відсотків росіян такі, і серед матерів після масової мобілізації на адресу того, хто послав їхніх мобілізованих синів на вірну загибель, вже звучать прокляття.

Кочівницький експансіонізм Росії. Чи не найбільш сильним за своїм впливом на історію та політику Московії, а згодом – Російської імперії був такий ординський спадок, як експансіонізм. Його засвоєння та практична реалізація ґрунтувалась на переконанні у тому, що значущість та сила держави визначається величиною її території. Кочівницький та російський імперський експансіонізм ріднить та обставина, що нові землі продуктивно майже не засвоювались, а

користування їхнім багатством мало хижацький характер. Слід відверто сказати, що історія не знає прикладів такого гігантського розширення державних кордонів, якого демонструє Московська імперія. За декілька століть маленьке князівство з території сучасної Московської області перетворилось на державу, що зайняла одну шосту поверхню суходолу.

Землі, на які було спрямовано експансіоністські устремління Росії, не були безлюдними пустелями, і тим не менш московітам вдавалося, хоча і не без проблем, закріпитися там та, зрештою, залишитись. Ті землі, в основному на схід від Москви, де не було традицій державності, просто оголошувались російськими, а ті, де держави існували вже тривалий час, перетворювались на васальні землі або ділилися.

Так, розпочавши з поділу України разом з Польщею, згодом Росія поділила й саму Польщу з подальшим загарбанням майже усієї її території. На основі цієї політики поділу країни шляхом утворення на її власній чи на прикордонній території її «фейкових» двійників Росія та згодом СРСР здійснювали окупацію сусідніх земель з подальшою їх анексією, прихованою чи відвертою. Зрештою, справа дійшла до поділу цілої Європи, коли на півстоліття було поділено Німеччину, а країни Східної Європи перетворені на банальних васалів з офіційним розміщенням в них управлінь КДБ навіть з офісними вивісками на будинку.

Як бачимо, експансіонізм Росії та її прагнення до привласнення захоплених територій носить маніакальний характер, котрому немає аналогів в історії. Англійці воювали з французами, французи - з німцями, але ж при цьому англійці ніколи не хворіли маячно пошити французів на англійців, а французи - зробити з виноробної долини Рейну виноробну провінцію Бордо або зробити цей регіон «Рейнським Божоле».

Які ж стратегії використовували російські, щоб перетворити чужі землі з «иногородцями» на свої, а населення – на росіян за національною самосвідомістю?

Стратегія вовка та удава. На мій погляд, однією з причин успіхів у поглинанні Росією сусідніх народів та народностей полягає у поєднанні агресивної жорстокості та мирної експансії. На відміну від європейських метрополій, російські колонії не були для неї заморськими землями, і сам російський колонізатор дуже відрізнявся від типового європейського плантатора у пробковому шоломі, котрий нагайкою б'є на своїх колоніальних плантаціях поневолених ним аборигенів.

Одночасно з мирною експансією Росія вдавалась до військових акцій. Більш того, ці акції завжди відрізнялись звичаєм жорстокістю, від якої завмирав у жаху цивілізований світ. Це дикунське варварство росіян аналізувалось К. Марксом («Зверства русских в Туркестане») та було документально описане учасником «покорення» Кавказа Л. Толстим («Хаджи-Мурат»). У ряду диких вчинків Росії – знищення О. Суворовим усіх мирних мешканців Ізмаїлу та вбивство двадцяти тисяч повсталих варшав'ян, включно з жінками та дітьми. З новітньої історії можна назвати тотальну руйнацію росіянами міста Грозного, де загинуло не менше ста тисяч городян, переважно етнічних росіян, де тисячі людей повільно помирили під завалами будинків, не отримуючи, не дивлячись на їхні відчайдушні крики, ніякої допомоги від російських військових. З української історії ми можемо згадати Батурина, Запоріжську Січ, вбивства мирних киян муравйовськими бандитами у Києві у 1918 році тільки за те, що вони говорили українською чи злочини

внутрішніх радянських військ на західних теренах у повоєнний період,

Цю стратегію експансії можна порівняти з діями *вовка та удава*. Перший шматує свою жертву та пожирає ці шматки, другий - поступово стискує її, і коли вона вже не здатна ковтнути хоч трохи повітря свободи, повільно її поглинає.

Вовк під овечою шкірою. Прикладом підкорення корінних народів військовими методами є примушення Росії до мирної угоди з нею одного з юкагірських племен на Чукотці – племені омоків, котрі спочатку чинили збройний спротив обкладанню їх ясаком (податком), але зазнавши поразки у бойових зіткненнях у 1643 році, вони погодилися на всі умови росіян і перейшли у підданство російського царя.

Іншу стратегію використовували колонізатори, якщо збройний опір аборигенів був досить сильним. За кілька десятиліть колонізації шляхом поступового просування вглиб Чукотки росіяни вийшли на етнічні землі чукчів, котрі відмовились підкорятися та чинили загарбникам серйозний опір. Перші дослідники звірств московитів на Чукотці писали, що внаслідок цього цілі народності цієї землі було знищено. Разом з тим спротив чукчів мав відчутні наслідки для росіян. Командири їхніх загонів загинули, значними були й втрати живої сили. Це, зрештою, змусило росіян відступити – на початку другої половини XVIII ст. росіяни почали евакуацію з Чукотки військ та пришого населення. Форпости російської колонізації припинили існування.

Але після того, як війна на знищення та акції залякування не дали бажаного результату, російська влада поміняла стратегію. Шляхом підкупів та умовлянь вона схилила чукчів на визнання ними російського підданства, натомість припинила втручання у всі внутрішні справи чукчів – вони жили за своїми законами та судилися своїми судами. Відновлення повноцінної російської присутності розпочалося лише наприкінці XIX-го століття. Разом з тим колонізатори принесли до чукчів заразні венеричні хвороби та алкоголізм. Згодом цей народ все більше русифікувався, втратив власні імена, у більшості випадків забув мову, і лише деякі елементи етнографічних особливостей чукчів збереглися внаслідок відповіді на особливостей їхнього господарського укладу та специфічного клімату.

Таке «шароварне» національне буття малих та великих народів, що їх Росія у той чи інший спосіб залучила до свого складу, цілком влаштовує імперських асиміляторів, оскільки за своїм суттєвим змістом воно ставало все більш зросійщеним. Подібну стратегію асиміляції під виглядом дружнього ставлення та невтручання у внутрішньонаціональне життя можна назвати стратегією «*вовка під овечою шкірою*». Україна зазнала не менше трьох подібних атак на свою національну ідентичність і самобутність, погоджуючись на співіснування з Росією у рамках запропонованих нею начебто привабливих та цілком прийнятних умов. І кожного разу таких «со-юз» (слово, однокореневе із словом «узник») з часом закінчувався національною бідною для українців з непоправними суттєвими втратами свого національного буття та людського капіталу. Погодження на «дружні» пропозиції Москви за своїми результатами стали фатальними історичним помилками України. Роль «овечої шкіри» на спині Росії-вовка відігравали тимчасові періоди українізації, котрі вводили українців в оманливу віру у можливість національного українського буття у складі Росії.

Маски скинуто: агресивна війна проти України як останній

відчайдушний аргумент Росії. Події 2004-2005 років («Помаранчева революція», перший Майдан), які продемонстрували усьому світові вищу міру рішучості українців у відстоюванні демократії, змусив, зрештою, Росію використати останній метод підкорення України – війну, планування та підготовка якої розпочалася ще до того, як президентом України став проросійський кандидат. Узагалі, силовий сценарій відновлення СРСР почав готуватися російськими спецслужбами відразу після його зникнення з політичної мапи світу.

Очевидними ознаки підготовки війни проти Росії стали у 2008 році, після війни РФ проти Грузії. Вже тоді один з очільників РФ на фоні військових кораблів у морі зробив заяву з прямими погрозами Україні. Одночасно Росія через проштовхнутого через демократичні інституції проросійського президента та широку мережу агентів впливу докладала максимум зусиль, щоб послабити Україну у військовому плані.

Справа дійшла до того, що Службу безпеки України та Міністерство оборони очолили громадяни Російської Федерації. Вони зробили все, щоб звести обороноздатність України до нуля. За допомогою українських військових, що менш за все думали про захист України, вони розбазарили військове майно на мільярди доларів. Так, відомо, що танки бартером обмінювались на джипи для цих начальників у пропорції «три мільйони доларів на шістьдесят тисяч доларів», запасні двигуни літаків розбирались на кольоровий металобрухт, а призов до армії було взагалі скасовано.

Зрештою, це призвело до того, що на момент початку першої стадії російсько-української війни кількість боєздатних частин Збройних сил України налічувала не більше однієї дивізії (приблизно шість тисяч воєків) та вкрай обмежену кількість бронетехніки. У перші часи вторгнення Росії на Донбас, як розповідав тодішній голова Радбезу Олександр Турчинов, ми були змушені ганяти по колу ешелони з технікою для створення видимості, що її є більше, ніж було насправді.

Утім, поки при владі залишався Віктор Янукович, у Росії зберігалась можливість обійтися і без прямого військового втручання в Україні. Цей маріонетковий політичний діяч розпочав реалізовувати план РФ по створенню в Україні авторитарного режиму, в умовах якого їй було б значно легше відновити свою гегемонію в Україні з подальшою її реколонізацією. Слід визнати, що українці у своїй більшості доволі кволо, якщо не байдуже, ставились до очевидних ознак втягування України під крило Росії.

Цю байдужість зникла, коли терпець в українців увірвався, формальним приводом чого стала відмова В. Януковича від інтеграції у Європейський Союз. Епопея Майдану палаючих шин закінчилась ганебною втечею промосковського «золотобатонного» президента до Росії, де він «влячиг жалкое существование» політичного вигнання, і «Небесною сотнею» розстріляних владою неозброєних протестувальників.

Україна переживала гостру політичну кризу, коли з легітимних органів влади залишилась лише Верховна Рада. Передавши її голові О. Турчинову всі повноваження виконавчої влади, у тому кодї й президентські, Україна почала готуватися до виборів нового президента. У цей час пик політичної кризи Росія скористалася моментом та почала процес відторгнення від України Криму, і трішки

пізніше - Донбасу.

У червні 2014 року президентом України було обрано Петра Порошенка, котрий, попри деякі помилки своєї політики, зробив для України на своїй посаді більше, ніж усі його попередники. Але головне досягнення П. Порошенка полягає у рішучому розвороті від Росії у бік цивілізованої Європи та проголошення повернення України до вільної сім'ї демократичних народів пріоритетною метою розвитку нашої держави. Україна вислизала з рук Москви, і - назавжди.

Для Росії це був справжній психологічний шок. Істеричну, необдуману, імпульсивну реакцію Кремля можна зрозуміти - майже досягнувши своєї омріяної цілі, маючи у активі «свого» президента України, агентів впливу в українських державних органах влади, знищену українську армію, розперзані у своїх українофобських акціях проросійські політичні сили, прапори Російської Федерації не тільки на окупованому Донбасі та анексованому Криму, але й у «поки ще» українських Харкові та Одесі, успішно розпочате пряме поглинання території України - і раптом все це незворотно зникло.

Розрахунок Кремля був такий - блискавична війна із захопленням Києва, фізичним знищенням вищого керівництва України та свідомих українців, придушення протестів поліцейськими міражами (перші російські загарбники везли з собою поліцейські кийки та щити) та парадом перемоги на Хрещатику (для цього вони везли з собою ще парадну форму) з наступною ліквідацією України як незалежної держави, включно із її назвою, котру планували заборонити навіть згадувати, та майже повною її анексією.

Ці відверто геноцидні плани, котрі супроводжувались закликами «вбивати, вбивати, вбивати» українців і «топити, топити, топити» українських дітей на державних телеканалах РФ оголили всю вікову ненависть народу рабів до вільних людей (переважна більшість росіян з ентузіазмом та хороводами біля мумії червоного вождя їхнього здичавілого племені підтримали рішення свого керівництва знищити Україну).

Прояви номадично-ординських культурно-світоглядних установок Росії під час її війни проти України. Головним для нашого розгляду цих подій є та обставина, що в умовах війни проти України зі всією гостротою проявив себе номадично-ординський характер Росії. Методологічно врахування даного спадку дає підстави для пояснення того варварства, що його щодня коїть Росія. Така її політика, що шокує весь цивілізований світ, є типовою та систематичною, що виключає її випадковість та можливість списати на ексцеси війни, неминучі у будь-якому збройному конфлікті. Саме цими міркуваннями керувались всі ті країни, котрі, прагнучі ізолювати РФ - від виключення її з міжнародних організацій та об'єднань до заборони відвідування росіянами їхніх країн та відмову надання будь-яких послуг - ввели проти неї найбільшу кількість санкцій, що саме за себе говорять про те, до якої глибини падіння припустилася ця країна.

До таких проявів номадично-ординських культурно-світоглядних установок, які визначають політику Росії під час війни проти України, причому, явних, можна віднести наступне:

1) *Антизахідна конфронтаційність.* Вона у Росії ніколи не припинялась, але після краху планів бліцкригу та розгрому українською армією професійної армії РФ спалахнула з новою силою. Наочним, хоча й карикатурним проявом цього були

виступи краснодарських бабусь, котрі демонстративно палили прапорці США або «прикрашення» російськими власниками «Мерседесів» та інших авто західного виробництва написами «Можем повторить» або «На Берлін!».

Пояснюючи свої військові невдачею тим, що Росія, мовляв, воює не проти України, а проти західного світу в цілому, проти усієї НАТО, російські пропагандисти навмисно замовчують ту обставину, що з осудом російської агресії проти України виступив весь об'єднаний в ООН цивілізований світ. У цій організації пряму підтримку РФ надали лише світові ізгої (при позитивному у цілому ставленні до України деяких великих країн, таких, як КНР, котра згодом прямо закликала Росію припинити війну). Так що не тільки Захід, але й Схід та Південь сприйняли дії РФ як неприпустимі у сучасному світі акти варварства.

2) *Неповага до конкретної людини та плазування перед «начальниками».* Ця ординська риса на фронтах російсько-української війни повною мірою проявилась у ставленні росіян до своїх загиблих та поранених. Вони кидають трупи своїх солдат на полі бою, більш того, навіть відмовляються забирати зібрані українськими поховальними командами та завантажені у вагони-холодильники останки своїх вояків. У цьому вони цивілізаційно стоять навіть ще нижче за первісні дикі племена, які до своїх полеглих ставилися з повагою.

Ще одним проявом цього є ставлення до забраних до збройних сил Росії мобілізованих. По-перше, їх, як бродячих собак гицелі, відловлюють на вулицях та відразу відправляють на фронт. По-друге, після вивезення на передову лінію їх кидають напризволяще, залишаючи без їжі та води та майже без набоїв. Так до власних воїнів не ставилась навіть Орда.

Природжене сліпе плазування перед начальством, «чинопочитання» росіян можна побачити у тій рабській покірності, з якою мобілізовані їдуть за наказом міжнародних злочинців на фронт, у фактах відмови матерів від своїх взятих в українській полон синів, у звинуваченнях в їхній загибелі чи каліцтві не власних урядовців-злочинців, а України, куди вони прийшли як окупанти.

3) *Почуття тимчасовості перебування на загарбаній території.* Цю рису номадично-ординського спадку ми бачимо у ставленні росіян до «вновь приобретенных територій». Жоден з відтятих у сусідніх країн регіонів під владою росіян не став процвітати. При ставленні росіян як кочівники до власних земель, важко очікувати, що вони почнуть робити рай на землі на землях чужих. Колись квітуча Абхазія зараз становить собою зарослі будяками і самосіяними деревами руїни, серед яких блукають озброєні бандити. Придністров'я ледь животіє на подачки Кремля, з ОРДЛО вивезені цілі заводи, шахти затоплено, на всьому «лежить печать мерзости запустения».

До речі, одна з причин, чому кремлівський диктатор помилився у своїх надіях на підтримку населення на тих територіях України, куди він вдерся у 2022 році, котра до 2014 року у східних регіонах була достатньо сильною, це те, що воно за вісім років побачило, що насправді несе з собою прихід «руського мира».

Кочівницьке почуття відсутності кордонів, твердження, що Росія ніде не закінчується, обернулось для цієї країни тим, що на сьогодні вона не має міжнародно визнаних границь, і це стосується не тільки України, але й усього периметру РФ. Для неї це означає, що та дикунська легкість, з якою вони ігнорували державний кордон з Україною, дозволяє всім бажаним сусідам так само вчиняти й

з нею самою.

Цілком передбачено після російської анексії частини України про колись загарбани росіянами свої території почали говорити в Японії, у Прибалтиці; у Фінляндії активізувались сили, котрі ставлять за свою мету повернення етнічних земель Суомі, тієї самої колишньої Карело-Фінської республіки, проте мова йде вже не про «воз'єднання» її з Фінляндією з входженням останньої до складу СРСР (РФ), а навпаки, про приєднання її до Фінляндії. Заговорили в Європі й про протиприродний ексклав Росії в Європі - Калінінградську область, права на яку заявили неурядові представники Польщі (генерал, экс-командувач сухопутних військ Вальдемар Скішпчак), блогери Чехії та молодіжні організації Німеччини. Подібні претензії мають підстави у тому, що термін передачі цієї області до складу РРФСР, 49 років, юридично не є передачею земель навечно, вічна передача юридично оформлюється на 99 років, як це було з Аляскою, тому заяви Росії про повернення цього штату знову у володіння Росії є з міжнародно-правової точки зору абсолютно безпідставними. Повернення Польщі та Японії їхніх земель секретар РНБО Олексій Данилов назвав «історичною справедливістю»

Побутова невлаштованість росіян як наслідок відчуття тимчасовості перебування на певній території після вторгнення в Україну усвідомилась й самими окупантами. Хоча надпис на зруйнованому будинку начебто у Бучі, написаний начебто російськими окупантами «А хто вам дозволив так красиво жити?» після перевірки вважається провокативним вкидом самих росіян і датується 2018-м роком, тим не менше його сенс недалекий від істини.

З перехоплених розмов російських окупантів відомо, що вони дивувались наявності великої кількості нової побутової техніки в домах українців, з деякими зразками якої вони були просто незнайомі: мешканці одного з багатопверхових будинків в шойно звільненому від росіян українському містечку на камеру дивувались, що, взявши багато речей, у всіх них росіяни не забрали пілососи-роботи, вочевидь, не маючи уяви про їхнє призначення. Окупантів у 2022 році дивують асфальтові дороги та вуличне освітлення в українських селах, а ще до великої війни росіян (озвучив це російський співак Гарик Сукачов) дивували доглянуті цвинтарі з квітами на могилах біля них та хрести при в'їзді до них, а також добротні капітальні будинки з теплими туалетами. Анекдотично, але унітаз деякі військові (не оленяри з тундри!) «великої та могутньої» Росії вперше побачили лише в Україні - про яку «цивілізовану» націю після цього можна говорити? Як було «брудне москальство» (В. Белінський) у XIX-му столітті, так і залишилось у XXI-му.

Недоговороспроможність та грабіжництво як спадкові ординські риси Російської Федерації під час повномасштабної війни проявилися на повну силу - за час війни станом на листопад 2022 року нею було порушено не менше 400 міжнародних угод та конвенцій. Серед них - Статут ООН, Конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенція ООН щодо запобігання злочину геноциду та покарання за нього, корпус конвенцій, що регулюють закони та звичаї війни, Міжнародна конвенція для захисту усіх осіб від насильницького зникнення, Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція ООН з морського права, Заключний акт НБСЄ 1975 року, Європейську конвенцію про

захист прав людини та основоположних свобод, Статут Ради Європи та інші.

Особливо цинічним є брутальне порушення Російською Федерацією так званого «Великого» Договору з Україною, за яким вона взяла на себе обов'язок поважати суверенітет та територіальну цілісність України, а також - умов Будапештського Меморандуму, де Росія разом з деякими іншими державами ставала гарантом безпеки України. Відразу після окупації Криму росіяни розірвали Договір про перебування Чорноморського флоту РФ на території України.

Про поведінку російських військових можна було з точністю сказати ще і до початку війни, адже навряд чи їхні звички змінилися з часів чеченських воєн або нападу на Грузію у 2008 році. Солдат з вкраденою золотою ложкою, генерал, що тягне на причепі поцуплену яхту, рулони килимів на вантажівках - майже таку ж саму картину ми побачили й в Україні, тільки з однією суттєвою відмінністю - часто все це награбоване у мирних наших громадян майно - пральні машини, холодильники, мікрохвильові печі, килими, телевізори та інша побутова техніка - було розкидане серед мертвих тіл російських солдат та погорілої танків та бронетранспортерів. Убогість росіян дійшла до того, що вони тягнули додому навіть унітази та собачі будки (!).

Коли така ганебна поведінка російських солдат стала відома світовій громадськості, офіційні органи РФ замість того, щоб засудити мародерів хоча б формально, почали їх виправдовувати, говорячи, що ці дії були не грабунками, а захопленням військових трофеїв, Трофеїв у вигляді брудних трусів, унітаза та собачої будки - додамо ми. Втім, взяття таких трофеїв, судячи з усього, є для російських солдат нормальним явищем - саме труси та і виламані з палуби унітази стали військовою здобиччю російських моряків на захоплених у листопаді 2018 року біля Керченської протоки українських кораблях;

Тим з росіян, кому все ж вдалося відправити награбоване додому, уникнути звичної для «шелудивих псів злочинної війни» долі часто-густо не вдавалося: показово, що дагестанці, які відіслали додому найбільшу кількість (за вагою поштових відправлень) награбованого в українців майна зазнали також й найбільших втрат серед всіх регіонів РФ. Як говорить, «баш на баш».

Мародерство солдат РФ в Україні не знаходить офіційного засудження з боку їхньої держави тому що вона сама займається цією ганебною справою. Ще до великомасштабної війни влада РФ спробувала відсудити собі золоту колекцію з Криму, котра на час вторгнення РФ перебувала на виставці за кордоном. Залишаючи Херсон у листопаді 2022 року окупанти вивезли з нього такі культурні цінності, як пам'ятники, картини, книги тощо. Одночасно росіяни переправили до Криму херсонські міські автобуси та тролейбуси, карети швидкої допомоги та пожежні машини. На потік було поставлено вивезення українського збіжжя. Літо цього року було для кримчан багатим на фрукти та овочі - російські бандити вилучали вирощену нашими фермерами продукцію безоплатно або за безцінь, чим хизувалась міжнародна злочинниця, російська пропагандистка вірменського походження, яка забезпечила собі майбутнє довічне ув'язнення закликами бомбити громадянську інфраструктуру України, абсолютно «по-воровски» твердячи про «наши херсонские помидорчики».

Некреативність економіки Росії в умовах повномасштабної війни показала себе у тому, що, розраховуючи на те, що Україну буде захоплено за лічені дні, вони

не накопичили достатньо озброєння та амуніції. Розпочати термінове виготовлення, скажімо, ракет, якими вони обстрілювали українські міста, вони теж не можуть - припинення постачання тайванських чипів для них цілком заморозило цю галузь ВПК РФ.

Що стосується військового літакобудування і танкобудування, то виробництво Росією сучасних зразків переносилось з року в рік, і багато з них, ще не почавши масово вироблятися, вже стали морально застарілими, а їхнє серійне виробництво так і не розпочалося. Ті ж одиничні екземпляри танків або артилерійських систем, яких Росія відправила на фронт, були дуже скоро знищені українськими героями. Якість нового озброєння російської армії виявилася значно нижчою від заявленої, що показали факти збиття ППО ЗСУ найсучасніших гелікоптерів «Алігатор» так само легко, як і старих вертольотів.

Більш того, «частково мобілізованим» пропонується за свої гроші купувати амуніцію та форму - виявилось, що запасів форми у російській армії просто немає, більш того, невдалі спроби закупити у жовтні 2022 року за кордоном півмільйона комплектів зимової форми показали, що у РФ немає й фабричних потужностей для її виробництва.

За повідомленнями ЗМІ, дві третини цих відірваних від мирної праці непідготовлених до війни громадян РФ голодують без їжі та води у лісопосадках України, де їх накриває українська артилерія, що призводить до їхньої масової загибелі у катастрофічних масштабах - до тисячі на день. Дійшло до того, що російська армія почала видавати своїм солдатам зброю позаминулого століття - гвинтівки Мосіна, що поставило її у ряд найбільш злидених армій світу, нижче навіть за армії нерозвинутих африканських країн.

Про товари широкого вжитку годі й говорити - після уходу багатьох виробників на виконання санкцій за агресію РФ проти України з російських ринків росіянки залишилися без засобів гігієни, чоловіки - без ручних годинників та різних гаджетів - у самій Федерації нічого з цього не виробляється.

Ідеаціональність російської культури за воєнний час виявилася у систематичному викривленні фактів, а говорячи по простому, брехні стосовно ситуації на фронтах з Україною та створенні симулякрів, вигаданих, уявних описів реальності з підміною понять, де поразки російських військ виставляються як «зайняття більш вигідних позицій» чи «жести доброї волі».

Емпірична реальність не привертає уваги росіян і вони не рахуються з нею і у випадках проголошення частини окупованих територій України «російськими». Їх цілком задовольняє формальне знакове позначення у принципі абсолютно невідповідної цим знакам реальності, як от вивішування російських прапорів чи бігбордів з виславлянням Росії, хоча по суті російськими внаслідок цього Херсонська чи Запорізька області аж ніяк не стали.

У межах такого типу культури росіянами створюється перекручене уподібнення реальності, зосередження на містичному досвіді, притаманне культурі Середніх віків, є невід'ємною частиною й теперішнього російського світосприйняття. У поєднанні з некритичністю та нерациональністю мислення, це дає фантазмагоричну картину, котру малює собі пересічний росіянин. З початком війни він щиро повірив у «бойових» комарів, що їх використовують проти росіян українці, а талановитий режисер, аде суцільний негідник у тридцятому поколінні

розповідає у своїй програмі «Бісогон» про вживлення у тіло росіян разом із вакциною проти коронавірусу й містичних «чипів», за допомогою яких «кляті американці» будуть подавляти волю та керувати їхньою поведінкою. Така нісенітниця виявилася настільки неприйнятною навіть для задуреної Росії, що цього режисера вигнали разом з його бісами з російського телебачення, хоча ніякої громадської реакції на явно санкціонований спецслужбами Росії виступ представника РФ в ООН про «бойових комарів» не трапилось.

Такі самі моменти містифікації дійсності ми бачимо у знаходженні росіянами хоч якогось виправдання своєї агресії проти України. Легітимно обраний усім народом президент та вся влада України оголошується росіянами «неонацистами», у відповідності до чого мету спеціальної воєнної операції Росії в Україні вони формулюють як «денацифікація» України, котру, щоправда, після поразок на фронтах замінили на «звільнення Донбасу».

Аналогічним чином вживання росіянами слова «звільнення» для військових дій, спрямованих на невибіркоче фізичне знищення мирних українців під тисячами ракет, бомб, мін та снарядів виглядає вже абсолютним затмаренням свідомості громадян РФ, але це цілком відповідає тому типу домінуючої в РФ типу культури, котра сприйняти реальність такою, якою вона є насправді, за визначенням нездатна.

Висновки.

Жорстока та безжальна війна, розв'язана Росією проти України є її останньою та безперспективною спробою відновити своє панування в Україні. Росією відкинута всі стратегії повзучої експансії та асиміляції, окрім стратегії *вовка*. Цілі керівництва РФ, озвучені проплаченими пропагандистами Кремля, мають всі ознаки злочину проти людяності - геноциду, оскільки в них прямо поставлене завдання знищити українців як народ (що і є сутністю геноциду), а власне Україну стерти з лиця Землі.

Ординський культурний спадок проявився також у звичному для росіян патологічно жорстокому ставленні до мирного населення. Як і ординці, сучасні росіяни толерантно ставляться до мешканців міст, які не чинили спротиву (скажімо, Херсон), але безжально нищать жінок, дітей і старих у тих містах, які стійко їм протидіяли (весь світ здригнувся від того, що вчинили російськи виродки з Маріуполем). Зазнаючи поразки від української армії, якою зараз захоплюється весь світ і не будучи спроможними завдати їй поразки, російські війська почали дотримуватись тактики «випаленої землі», зруйнувавши вщент сотні українських сіл, міст та містечок. Скаженіючи від безсилої злоби, росіяни в Україні вбили тисячі мирних українців не тільки внаслідок варварських обстрілів, але й розстрілявши їх після катувань та згальтувань, або просто на вулиці. У звільнених містах та селах виявляють сотні могил з тілами безвинних жертв кремлівського варіанту класичного фашизму. Як і ординці, сучасні варвари з Росії полюють за людьми. Сотні тисяч українців примусово вивезено до східних областей РФ, серед них - біля двохсоттисяч наших дітей.

Усім ясно, що після цього ставлення України до Росії не нормалізується ще довгі роки, можливо, століття - таке ніколи не можна забути. Наслідком цього є те, що Україна вже ніколи не припуститься тих фатальних помилок, яких вона зробила у минулому, погоджуючись на зближення та союз з Росією, оскільки це завжди

закінчувалось посиленням асиміляційних процесів в Україні. Натепер Україна назавжди відірвалась від Росії і пішла «геть від Москви» (Микола Хвильовий) до сім'ї цивілізованих народів світу.

Oleksandr Kyrylyuk

NOMADIC-HORDE CULTURAL AND CIVILIZATIONAL FEATURES OF RUSSIA IN THE WAR AGAINST UKRAINE IN 2022

During the modern war against Ukraine, the nomadic-hordeic nature of Russia's cultural-civilizational features showed himself with all the sharpness. Russia adopted these features when it was part of the Golden Horde and manifested them throughout its history. Taking this circumstance into account makes it possible to find an explanation for the barbarism that Russia perpetrates on the territory of Ukraine occupied in 2014-2022. This policy of the Russian Federation shocks the entire civilized world. Such policies are typical and systematic, not the isolated excesses of war, which are inevitable in any armed conflict. To the manifestations of the nomadic-horde cultural attitudes of Russia, the author attributes such features as anti-Western confrontationalism, disrespect for the individual and submission to the "superiors", belief in the temporaryness of the stay at the occupied territory, domestic neglect, easy violation of concluded international agreements, brutal violence over the civilian population, destruction of cities and villages (places of settled people), looting, backward uncreative economy, ideational culture, ignoring reality and replacing it with mystifications.

Keywords: *Ukraine, Russia, war, crimes against humanity, causes of barbarism in Russia*

UDC 623.454.8/ 355.424.92+343.337.5+303.725.22

THE NUCLEAR HOLOCAUST VS. GENOCIDE PROBLEM: A THOUGHT EXPERIMENT

Kostiantyn Raikhert

The study considers the thought experiment "The Nuclear Holocaust vs. Genocide Problem," invented under the influence of considerations about the Russia-Ukraine war. In the thought experiment, there are three participants: the Aggressor (the nuclear weapons possessor, the genocide initiator, the threatener of nuclear weapons), the Victim (the state under attack), and the Bystander. The rest is up to the Victim's, the Bystander's, and the Aggressor's choice of moves. The Victim may just surrender and be eliminated by the Aggressor. The Victim can resist since her existence is at stake. The Bystander may stand aside, or he may intervene in one way or another: to help the Victim with resources, to fight back against the Aggressor, etc. The Aggressor's moves will depend on the success of the Victim's moves and the moves of the Bystander: he may or may not use nuclear weapons. The use of nuclear weapons may or may not lead to a nuclear holocaust. In any case, for each of the participants, any move may turn out to be a zugzwang, that is, a move that worsens her/his position. In this case, at different moves, each participant may face the threat of death (the Victim faces this threat at the first move of the Aggressor). At a certain move, the Bystander may find himself faced with the need to test the strength of his ethical principles and choose between his ethical principles and self-preservation.

Key words: genocide, nuclear holocaust, thought experiment, Trolley Problem.

The world is faced with a dilemma (in a non-strict, non-logical meaning): a choice must be made between a nuclear holocaust (apocalypse) and genocide. The world is facing this dilemma because of the Russian Federation, led by Vladimir Putin. It was the Russian Federation that unleashed a war with Ukraine on February 20, 2014, and a full-scale invasion into Ukraine on February 24, 2022. The military resistance of the Ukrainians and assistance to Ukraine from other countries made it impossible for the Russians to win quickly in Ukraine. Moreover, Russian troops are suffering defeats in the Russia-Ukraine war.

The inability to win quickly in Ukraine has led the Russians to use or threaten to use the entire arsenal of conventional and unconventional means of warfare: mass murder, torture, rape, looting, and destruction of civilian infrastructure to suppress the local population's will to resist (banal looting, sadism, sexual violence, and various forms of discrimination are not excluded; the Russian military enjoys impunity); the use of unconventional weapons (the alleged use of prohibited munitions, including chemical and biological weapons). Not the least of these arsenals are nuclear weapons, from probable accidents at the Chornobyl and Zaporizhzhia atomic power plants and "dirty bombs" to possible strikes with tactical and strategic nuclear weapons, both against Ukraine and against Western countries.

It is essential to be aware that the rhetoric of using nuclear weapons is not something that Russia started using in 2022. Since the start of the war with Ukraine in 2014, Russian federal TV channels such as Rossiya-1 have spread the threat of the West turning into "nuclear ash" if the West militarily intervened in the Russia-Ukraine war [Сулейманов

2014]. The West itself hardly paid attention to this threat at first, due to the inherently hybrid nature of the Russia-Ukraine war, even though it was probably necessary due to the polonium poisoning of Alexander Litvinenko in the year 2006 [Faulconbridge 2021]. There were exceptions, such as the BBC documentary “World War Three: Inside the War Room” (2016, directed by G. Range), which showed a hypothetical “hot war” in the East of Europe, including nuclear confrontation.

But the events of February 24, 2022, changed the West's attitude to the threat of nuclear war and forced Western politicians to take this threat seriously. In addition, Western intellectuals, including philosophers and philosophizing thinkers, are primarily focused on the threat of nuclear war. Their reactions are manifold: attempts to understand the causes of the Russia-Ukraine war (as a rule, the culprits of the war here are Russia, the capitalist West led by the United States, and Ukraine; the latter is identified as one of the culprits of the war due to the dominance among leftist intellectuals of Russian propaganda narratives and lack of proper fact-checking, especially of a historical nature, see e.g. [Vighi 2022; Watkins 2022]; and separately see: [Peterson 2022]); the simple capturing of the intractability of the current situation (“zugzwang” primarily for European powers such as Germany and France, see: [Habermas 2022]); calls to negotiate with Russia, even to the detriment of Ukraine's interests [Polychroniou 2022]; calls to fight Russia [Hamza 2022; Roger 2022; Žižek 2022]. The dominant narratives here are the following two: the first is Russia started the war, scared by NATO expansion to the East, which allegedly poses a possible threat to the existence of Russia, and the second is Russian Revanchism (an attempt to revive the Russian Empire / USSR).

Remarkably, few Western intellectuals pay attention to the Russian desire to extinguish Ukrainians as bearers of Ukrainian identity and culture, both physically and symbolically. Vladimir Putin has been relentlessly claiming that Russians, Ukrainians, and Belarusians are one ethnic group [Пугин 2021]. Russian propaganda echoes his claims, adding that the West invented Ukrainians and implanted in the minds of Russians who lived in Ukraine the idea that they were Ukrainians [Україна на переломі епох 2022]. This is even supported by a particular philosophy in the manner of Danilevsky and Spengler, see [Смирнов 2022]. In fact, Russia not only wants to take over Ukraine and “enslave” Ukrainians; the Russians want to wipe out the Ukrainian identity and culture and redesign Ukrainians as Russians. One of Russia's key objectives in the Russia-Ukraine war is to commit genocide against Ukrainians, both physically and symbolically.

In effect, that is why one could argue that the world was faced with a choice between a nuclear holocaust, that is, the annihilation of all humanity and, possibly, all living things on Earth, and genocide, that is, the annihilation of all Ukrainians and all Ukrainian belongings.

As I write this paper, the choice between nuclear holocaust and genocide has not been made. So, I suggest that we consider this dilemma as a thought experiment: imagine that a nuclear-armed state invades a neighboring state in order to take it over and annex it. In such a scenario, the authorities and inhabitants of the invading state deny the national identity and national culture, including the national language, of the inhabitants of the neighboring state and seek to exterminate them physically and symbolically. Invasion and genocide are accompanied by threats of nuclear weapons both against states willing to defend or at least provide some assistance to the invaded state and against the invaded state in case of need. The current situation places the world community faced with a

choice: either nuclear holocaust or genocide. What to choose? Possible solutions are the *subject* of this study, and their analysis is the *purpose* of the study.

At the outset, I would like to point out that I see the presented thought experiment as a “Trolley Problem” type of experiment. The “Trolley Problem” is a type of ethical (and psychological) thought experiment that suggests a choice between sacrificing one person or several. The choice itself is a choice between knowingly unacceptable alternatives, for the value of any human life is accepted.

The first version of the “Trolley Problem” is believed to have been proposed by philosopher Philippa Foot in 1967, although similar versions of the problem can be found earlier, such as those by Karl Engisch in 1930 [Engisch 1930] or by Hans Weizel in 1951 [Weizel 1951]. Ph. Foot's variant is now known as the “Trolley Driver” and looks like this: “[S]uppose that a judge or magistrate is faced with rioters demanding that a culprit be found for a certain crime and threatening otherwise to take their own bloody revenge on a particular section of the community. The real culprit being unknown, the judge sees himself as able to prevent the bloodshed only by framing some innocent person and having him executed. Beside this example is placed another in which a pilot whose airplane is about to crash is deciding whether to steer from a more to a less inhabited area. To make the parallel as close as possible, it may rather be supposed that he is the driver of a runaway tram, which he can only steer from one narrow track on to another; five men are working on one track and one man on the other; anyone on the track he enters is bound to be killed. In the case of the riots, the mob have five hostages, so that in both examples, the exchange is supposed to be one man's life for the lives of five” [Foot 1981, 23].

Subsequently, similar thought experiments were developed on the basis of the “Trolley Problem” in which new terms were added to the problem, such as variations by Judith Jarvis Thomson (“Bystander at the Switch,” “The Fat Man,” “Transplant,” “Hospital,” “The Loop Variant”) [Thomson 1985], Jason Millar (“Tunnel problem”) [Millar 2014; Lin 2014], Michael Huemer (“Innocent Conviction”) [Leske 2015].

I will repeat the content of the thought experiment: Picture a nuclear-armed state invading a neighboring state in order to invade and annex it. In such a scenario, the authorities and inhabitants of the invading state deny the national identity and national culture, including the national language, of the inhabitants of the neighboring state and seek to eliminate them physically and symbolically. Invasion and genocide are accompanied by threats to use nuclear weapons both against states that are willing to defend or at least provide some assistance to the invaded state and against the invaded state in case of need. The current situation places the world community in a choice between a nuclear holocaust and genocide. Which to choose?

For the sake of brevity, I will refer to the invading state as the Aggressor, the invaded state as the Victim, and other states willing to provide any assistance to the invaded state as the Bystander.

It is necessary to stipulate the following further: J.J. Thomson, in her study of the various variants of the “Trolley Problem,” has shown that the particular variants of the solution of particular variants of the “Trolley Problem” are not dependent on the pure abstraction of the thought experiment, as is the case with the variant of Ph. Foot, but on the interpretation of the point of view of each participant in the thought experiment, and on the particular circumstances in which the events of the thought experiment unfold: the choice facing a possible hand switch and the choice facing a transplant surgeon are not

equivalent precisely due to the circumstances [Thomson 1985]. In what follows, I suggest that the participants' points of view and circumstances should be taken into account.

In short, there are three participants: the Aggressor, the Victim, and the Bystander. First, let's look at the Aggressor. The Aggressor attacks the Victim. The Aggressor's reasons for attacking may be different: the conquest of territory, the change of the state (political) regime, coercion to peace, the war against terrorism, etc. According to the suggested terms of the problem, the Aggressor's position is unambiguous - the seizure of the Victim and its liquidation (that is, the forcible annexation of the territories of another state and the physical and symbolic extermination of the inhabitants in the annexed territories). At the same time, the Aggressor can shield himself with words about protecting the local population from the authorities of the state the Aggressor invaded, as well as protecting that population from other states, which allegedly conduct an aggressive policy both against the Aggressor and against the Victim.

The Aggressor's actions are generally dependent on the Victim and the Bystander. The Aggressor attacks the Victim in the eyes of the Bystander. At the same time, the Aggressor is aware that the bystander may be just as strong as the Aggressor, if not stronger. Therefore, the Aggressor threatens to use (nuclear) weapons against the Bystander. The bystander is now faced with alternatives. The first alternative is that the Bystander can do nothing and let the Aggressor do his thing, and here one can even appeal not to the fear of starting a nuclear war, but rather simply declare that this is a matter between the Aggressor and the Victim alone. The Bystander here can act as either a Passer-by or an Observer. Essentially, under the given circumstances, the Bystander must turn a blind eye to genocide.

This only works, however, if the Bystander did not commit to helping the Victim preceding the Aggressor's attack. If commitments were taken, the Bystander is obliged to do something about the attack; otherwise, his reputation will be damaged. Here, then, the Bystander can choose to act as the Victim's Helper or the Victim's Defender. The Defender must intrude and fight back. However, the Bystander must consider the option of nuclear war. In this situation, the Bystander can choose the role of Helper, i.e., helping the Victim financially, with weapons, etc.

In fact, under the circumstances, the Bystander is confronted with an ethical problem: "Should we turn a blind eye to genocide?" and an existential problem: "If we do not turn a blind eye to genocide and try to prevent it, will it lead to a nuclear war and a nuclear holocaust, that is, the annihilation of both the Bystander and all living things on Earth? The Bystander must choose between his ethical principles and self-preservation.

Meanwhile, there is also the Victim, who is aware that the Aggressor aims to liquidate her. Here the Victim, oddly enough, has two alternatives: either to let the Aggressor liquidate herself or to fight back against the Aggressor, especially if she has nothing to lose anyway. If Victim were to choose the first alternative, it would be easier for both the Aggressor and the Bystander: the Aggressor would simply accomplish his aim of eliminating the Victim, and the Bystander would not have to choose between his ethical principles and self-preservation and to interfere. However, the Victim, unlike the Bystander, does not choose between the ethical and the existential; the Victim fights for her existence. The Victim's resistance to the Aggressor makes the Bystander balance between the ethical and the existential and solve the unsolvable problem of how to help the Victim in her resistance against the Aggressor so as not to provoke a nuclear

holocaust. And the more successful the Victim's resistance is, the more delicate the balance of the Bystander is.

Also, the successful resistance of the Victim places the Aggressor faced with a choice: to implement his threat to nuke or not. If the threat is not implemented, the Aggressor's aim may not be achieved and the Aggressor's reputation will be damaged. The Aggressor's threat will turn out to be just a Bluff and then the Bystander may turn into a Defender. If the threat to the Aggressor is implemented, then how to implement it in such a way as to achieve your goal and not be destroyed by the Bystander? Here the Aggressor can check the reaction of the Bystander only with action. For example, to strike the territory of an invaded state with a tactical nuclear weapon. If the Bystander does not retaliate and if the Victim does not surrender, then the Aggressor can continue to strike nuclear bombs up to the total annihilation of the Victim. It would be better for the Aggressor if, after a tactical nuclear strike, the Bystander did not retaliate and the Victim surrendered.

Failure to retaliate against the use of nuclear weapons is not a solution for the Bystander, since it creates opportunities for the Aggressor to use nuclear weapons as a threat, and not only against other non-nuclear-weapon states. When nuclear weapons have been used, and this has proven to be an effective tool in achieving the goals set by the nuclear-weapon user, the threat to other states is quite real, and the resistance of those states is suicidal. Other states will now know that the threat of a nuclear weapon is not a bluff. The failure of the Bystander to retaliate sets the stage for more victims of the Aggressor. It may also encourage some states to acquire nuclear weapons for self-defense, and other states to use the Aggressor's strategy of threatening with nuclear weapons.

If the Bystander chooses to retaliate with tactical nuclear weapons, he must be able to figure out how to prevent a nuclear holocaust from occurring. Here, also, the test must be done in practice. It is possible to strike first with non-nuclear weapons. If the Aggressor does not retaliate with nuclear weapons, then you can continue with non-nuclear strikes. If the Aggressor retaliates with nuclear weapons, then nuclear war is inevitable, because the Bystander will have to defend himself with nuclear weapons. Of course, the Bystander might not retaliate with nuclear weapons, but that could mean either the death of the Bystander or a nuclear war of all against all.

To *conclude*, there is the thought experiment "The Nuclear Holocaust vs. Genocide Problem," in which there are three participants: the Aggressor (the nuclear weapons possessor, the genocide initiator, the threatener of nuclear weapons), the Victim, and the Bystander. The rest is up to the Victim's, the Bystander's, and the Aggressor's choice of moves. The Victim may just surrender and be eliminated by the Aggressor. The Victim can resist since her existence is at stake. The Bystander may stand aside, or he may intervene in one way or another: to help the Victim with resources, to fight back against the Aggressor, etc. The Aggressor's moves will depend on the success of the Victim's moves and the moves of the Bystander: he may or may not use nuclear weapons. The use of nuclear weapons may or may not lead to a nuclear holocaust. In any case, for each of the participants, any move may turn out to be a *zugzwang*, that is, a move that worsens her/his position. In this case, at different moves, each participant may face the threat of death (the Victim faces this threat at the first move of the Aggressor). At a certain move, the Bystander may find himself faced with the need to test the strength of his ethical principles and choose between his ethical principles and self-preservation.

I have suggested for consideration the thought experiment as the Problem of Choosing between Nuclear Holocaust and Genocide and the possible consequences depending on the choices that the participants involved in the thought experiment can make. Other scholars might be interested in this thought experiment and propose their possible solutions to the problem of this experiment or their variants of this experiment.

References

- Путин, Владимир. 2021 “Об историческом единстве русских и украинцев”. *Президент России*. Accessed September 1, 2022. <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Смирнов, Андрей. 2022. “Ислам в зеркале науки. ЕВРОПА vs ВОСТОК. Как не стать этническим материалом?” Video, 1:50:22. https://www.youtube.com/watch?v=6vXYAV89Yao&t=217s&ab_channel=IbnSinaFoundation
- Судейманов, Султан. 2014. “Радиоактивный пепел Киселёва”. *TJournal*. Accessed September 1, 2022. <https://tjournal.ru/news/50105-nuklear-kiselev>
- Украина на переломе эпох. Выставка 4-24 ноября 2022 года в Центральном выставочном зале «Манеж». https://r-mh.ru/?fbclid=IwAR38mZw67rpZqvFV_iPoqggHgv7EGIWrdIou7MZmw1f5iSyyRIYNvvmCzc
- Engisch, Karl. 1930. *Untersuchungen über Vorsatz und Fahrlässigkeit im Strafrecht*. Berlin: O. Liebermann.
- Faulconbridge, Guy, and Michael Holden. 2021. "Russia was behind Litvinenko assassination, European court finds". *Reuters*. Accessed September 1, 2022. <https://www.reuters.com/world/european-court-rules-russia-was-behind-litvinenko-killing-2021-09-21/>
- Foot, Philippa. 1981. *Virtues and Vices and Other Essays in Moral Philosophy*. Berkeley; Los Angeles: University of California Press.
- Habermas, Jürgen. 2022. “Krieg und Empörung“. *Sueddeutsche Zeitung*. Accessed November 1, 2022. <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/kultur/das-dilemma-des-westens-juergen-habermas-zum-krieg-in-der-ukraine-e068321?reduced=true>
- Hamza, Agon. 2022. “In Ukraine, Peace is Not Enough”. *Sublation Magazine*. Accessed November 10, 2022. <https://www.sublationmag.com/post/in-ukraine-peace-is-not-enough?fbclid=IwAR0Kcxx6BAAdiC4n-5YNLQMAu9EF658-ErfwqDgBXbtb44cu0LUlFTBGWlc>
- Leske, Thomas. 2015. *Gibt es ein Recht, Schusswaffen zu besitzen?* Accessed November 1, 2022. https://edition.leske.biz/waffen2/huemer_guncontrol_split.html#beispiel4
- Lin, Patrick. 2014. “The Robot Car of Tomorrow May Just Be Programmed to Hit You”. *Wired*. Accessed November 1, 2022. <https://www.wired.com/2014/05/the-robot-car-of-tomorrow-might-just-be-programmed-to-hit-you/>
- Millar, Jason. 2014. “An ethical dilemma: When robot cars must kill, who should pick the victim?” *Robohub*. Accessed November 1, 2022. <https://robohub.org/an-ethical-dilemma-when-robot-cars-must-kill-who-should-pick-the-victim/>
- Peterson, Jordan. 2022. “Russia Vs. Ukraine or Civil War in The West?” *The Daily Wire*. Accessed November 1, 2022. <https://www.dailywire.com/news/russia-vs-ukraine-or-civil-war-in-the-west>
- Polychroniou, C. J. 2022. “Chomsky: US Approach to Ukraine and Russia Has ‘Left the Domain of Rational Discourse’ “. *Rozenberg Quarterly*. Accessed November 1, 2022. <https://rozenbergquarterly.com/chomsky-us-approach-to-ukraine-and-russia-has-left-the-domain-of-rational-discourse/>
- Roger, Jens. 2022. “Peter Sloterdijk zum Ukraine-Krieg: Man hört kaum noch Gegenstimmen” “. *Lesering*. Accessed November 1, 2022. <https://www.lesering.de/id/4906746/Peter-Sloterdijk-zum-Ukraine-Krieg-Man-hort-kaum-noch-Gegenstimmen/>
- Thomson, Judith Jarvis. 1985. “The Trolley Problem”. *The Yale Law Journal* 94: 1395-1415.
- Vighi, Fabio. 2022. “Slavoj Žižek, emergency capitalism, and the capitulation of the Left”. *The Philosophical Salon*. Accessed November 1, 2022. <https://thephilosophicalsalon.com/slavoj-zizek-emergency-capitalism-and-the-capitulation-of-the->

[emergency-capitalism-and-the-capitulation-of-the-left/?fbclid=IwAR0ViwojKI8GVObfBVyyJh6CkQecXxAayWsJo9Bep5CmiGQ4xpBft51PwS8](https://doi.org/10.1515/zstw.1951.63.1.47)

Watkins, Susan. 2022. “Five wars in one: The Battle for Ukraine”. *New Left Review*. Accessed November 10, 2022. https://newleftreview.org/issues/ii137/articles/susan-watkins-five-wars-in-one?fbclid=IwAR3z61e3qyVi_sQYybo3XE1wxiIMY0Gfr4JN6AQedPycqkfJ-5dnTpUi4A

Welzel, Hans. 1951. “Zum Notstandsproblem”. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1: 47–56. DOI: <https://doi.org/10.1515/zstw.1951.63.1.47>

Žižek, Slavoj. 2022. “Pacifism is the wrong response to the war in Ukraine”. *Guardian*. Accessed November 10, 2022. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/jun/21/pacifism-is-the-wrong-response-to-the-war-in-ukraine>

Райхерт Костянтин

ПРОБЛЕМА «ЯДЕРНИЙ ГОЛОКОСТ VS. ГЕНОЦИД»: РОЗУМОВИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

У дослідженні розглядається розумовий експеримент «Проблема “Ядерний голокост vs. Геноцид”», винайдений під впливом міркувань щодо російсько-української війни. В розумовому експерименті є три учасники: Агресор (володар ядерної зброї, ініціатор геноциду, погрожує ядерною зброєю), Жертва (державна, на яку нападають) і Сторонній спостерігач. Рішення залежить від вибору ходів Жертви, Стороннього спостерігача й Агресора. Жертва може просто здатися та бути знищеною Агресором. Жертва може чинити опір, адже на карту поставлено її існування. Сторонній спостерігач може стояти осторонь, а може втрутитися в той чи інший спосіб: допомогти Жертві ресурсами, дати відсіч Агресору тощо. Від успішності дій Жертви та дій Стороннього спостерігача залежатимуть дії Агресора: він може застосувати ядерну зброю, а може і не застосувати. Застосування ядерної зброї може спричинити, а може і не спричинити ядерний голокост. У будь-якому випадку, для кожного з учасників будь-який хід може виявитися цуцвангом, тобто ходом, що погіршує його становище. При цьому на різних ходах перед кожним учасником може постати загроза зазбелі (перед Жертвою ця загроза постає на першому ж ході Агресора). На певному ході Сторонній спостерігач може опинитися перед необхідністю перевірити на силу свої етичні принципи і зробити вибір між своїми етичними принципами і самозбереженням.

Ключові слова: геноцид, ядерний голокост, Проблема вагонетки, розумовий експеримент.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2022

ЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ПЕРІОДУ ВІЙНИ

Сумарокова Людмила

У статті з'ясовано поняття «логіка», «логічна культура», «комунікативна раціональність». Найбільш відомі значення термінів «логіка» і «практична логіка» пов'язані з формалізацією наукового мислення. Але автор звертає увагу на те, що існує ширше розуміння практичної логіки як логіки життєвого досвіду, який спонтанно формується в усіх практиках людського існування. Це сукупність стандартів, правил, заборон, рекомендацій, що виникають безпосередньо в практичній діяльності, яка фіксується і передається не тільки вербально, але й невербально.

Недоліком існуючих концепцій комунікативної філософії, теорії аргументації автор вважає те, що вони ґрунтуються на надто вузькому розумінні раціональності, а також їх «вербальний аутизм», тобто ототожнення аргументативної комунікації з вербальними діалогами та полілогами, а також їх «вербальний аутизм», з аргументативними дискурсами. Реальні аргументативні комунікації мають принаймні три рівні конфронтації, які можна умовно позначити за допомогою символів «слово» (знання) – «вчинок» (дії) – «поняття» (цінності). Лише вивчення всіх цих трьох рівнів і способів їх синтезу, гармонізації може допомогти побудувати ефективнішу, більш раціональну модель публічної аргументативної комунікації.

Ключові слова: логіка, логічна культура, комунікативна раціональність.

Предметом розгляду є широка і досить актуальна проблема якості інформаційних полів, що продукуються у всіх сферах публічних комунікацій – від рафінованих наукових дискусій до зіткнення думок у соціальних мережах. Наскільки допомагають публічні комунікації у пошуку відповідей на життєво важливі питання, наскільки вони можуть впливати на тих, хто приймає рішення у конфліктних ситуаціях?

Війна помітно загострила існуючі розбіжності з приводу розуміння і вирішення цієї проблеми. Одні дослідники прийшли до висновку про стрімке падіння якості інформаційного простору внаслідок масових порушень всіх існуючих культурних норм – мовних, етичних, естетичних, правових, політичних, релігійних і т.п. Про логічні норми взагалі говорити не доводиться: значимість таких логічних параметрів повідомлень як істинність, визначеність, обґрунтованість, послідовність, – впала майже до нуля. Доказовість залишена для застосування в математиці і з успіхом «замінена» яскравістю і емоційністю образів, енергією вигуку, лозунгу, емоції, в кращому випадку – посиланням на авторитет чи нарратив, часто на спеціально придуманий. Більш того, культурі стали пред'являти звинувачення не тільки в тому, що вона «в ХХІ столітті!» «дозволила» війні бути, відбутися, але і в тому, що вона (культура) в певній мірі «дозволяє» виправдовуватися агресору, який цинічно порушує всі мислими та немислими правила. Тим самим визнається, що ні про яку культуру публічних комунікацій взагалі говорити не приходиться.

Інші автори, навпаки, вживають до фундаментальних людських цінностей як останнього оплоту на захисті людини в умовах конфліктів та криз. Культура, з їхньої точки зору, є ніщо інше, як спосіб відтворення та збереження людського в

людині; спосіб органічного входження людини у буття; форма коеволюції людини з людством, людини зі світом. Тільки «окультурювання» людини через освіту, виховання, спілкування і, головним чином, через всі можливі види життєвих практик, що показують необхідність вищих духовних цінностей, дає шанс на майбутнє. І ті, і інші дослідники говорять про порушення або відстоювання правил комунікації, але небагато хто звертає увагу на спроможність самих правил.

Мета даної статті: з допомогою звертання до реальних публічних комунікацій перших чотирьох місяців війни Росії проти України спробувати зрозуміти, в чому полягає обмеженість сучасних «правил чесної гри» відносно публічних комунікативних практик, зокрема, принципів та правил комунікативної філософії, логіки, теорій аргументації, чому ці теорії не витримали іспиту реальним життям і як вони повинні змінитися, щоб реально допомагати людині гідно справлятися з все новими і новими викликами у вигляді криз та війн.

Позиція, яка тут відстоюється, може бути коротко викладена в наступних двох взаємопов'язаних тезах.

1. Одна з головних причин непродуктивності сучасних логіко-комунікативних теорій полягає у прийнятті ними занадто вузького розуміння раціональності як такої (в тому числі комунікативної раціональності) та занадто вузького розуміння логіки як репрезентанта раціональності в культурі. Це, в свою чергу, призвело до свого роду «вербального аутизму» як хвороби сучасних комунікацій. «Вербальним аутизмом» я називаю ототожнення аргументативної комунікації з вербальними діалогами і полілогами, з дискурсами. Термін «вербальний аутизм» вводиться за аналогією з відомим терміном «цифровий аутизм».

2. Вихід полягає в тому, щоб побудувати недостатні і найважливіші «поверхи» будови теорії аргументативних комунікацій. Поки з необхідних трьох «поверхів» побудований тільки один, а інші присутні імпліцитно у вигляді окремих положень, наміток, ідей, проєктів. Умовно ці «поверхи» можна позначити термінами «слово», «дія-вчинок», «концепт» (цілі-цінності). Четвертим дуже важливим елементом цієї будови є постійний творчий синтез всіх трьох «поверхів» в єдине ціле, яке функціонує гармонійно.

Для прояснення і обґрунтування першої тези звернемося до експлікації смислу термінів «логіка» і «логічна культура». Звичними та найбільш вживаними варіантами смислу слова «логіка» в наукових дискурсах є «теоретична логіка» та «практична логіка». При цьому теоретичною логікою називають сучасні теорії виводу та доказу, побудовані з допомогою спеціальних формалізованих мов, а практичною – прикладну логіку, тобто дисципліну, що займається застосуванням результатів теоретичної логіки для вирішення практичних задач.

Проте слід звернути увагу на інше, менш розповсюджене розуміння слова «практична логіка». В історії логіки з давніх давен вживалося словосполучення «природна логіка». Наприклад, відомо, що Петро Рамус у XVI столітті протиставляв лозіці Аристотеля природну логіку Цицерона і Квінтіліана [Маковецький, 1967, с. 300-301].

За аналогією з сучасним терміном «практична філософія», який визнається легітимним в філософських дискурсах [Лой, 2006], вважаю не менш доречним застосування терміну «практична логіка» для позначення природної логіки як сукупності зразків, правил, заборон, алгоритмів, схем та форм мислення, які

стихійно, спонтанно формуються в різноманітних практиках людського буття, є їхнім безпосереднім результатом. Це самоорганізована система норм мислення, що виникає з життєвого досвіду – і особистого, і колективного. Вона рухлива, має значну долю невизначеності, розмитості, ситуаційності, але вона досить визначена та стійка для того, щоб виконувати функцію регулятива мислення в буденному житті або в спеціальних видах практичного досвіду: в політиці, мистецтві, спорті, в різноманітних видах професійної діяльності, в ремеслах, в подорожах і т.і. Практичність логіки, як і практичність філософії, як відмічає А.М. Лой, пов'язана не стільки з предметністю або з похідністю від теорії, скільки з наявністю волі як внутрішньої, базової характеристики мислення, невідділюваної від активності, спонтанності та морально-практичної спрямованості життя та розуму [Лой, 2006, с. 10-11].

Увагу до повсякденного, природного, вільного мислення не була властива класичній філософії і класичній логіці, що були орієнтовані переважно на науку. «В ХХ столітті поняття «повсякденність», яке прийшло зі звичайної мови, стало одним з найбільш обговорюваних філософських концептів», – відмічають автори монографії «Феноменологія повсякденності» [Феноменологія повсякденності, 2015, с. 10]. Механізм вироблення зразків, правил мислення недостатньо досліджений. Сучасні філософи Г.П. Бейкер та П.М. Хакер в процесі дослідження праць Л. Вітгенштейна приходять до висновку, що правила мови, наприклад, не впроваджуються у практику говоріння зовні, вони виникають і «живуть» у самому говорінні. «Слідування правилу ... є різновид звичної поведінки, форми дії, а не думки», – вважають вони [Бейкер&Хакер, 2008, с. 49-51]. Вони також вважають, що існує «внутрішнє відношення між дією та правилом» [Бейкер&Хакер, 2008, с. 47]. Можна, мабуть, казати і про внутрішнє відношення всередині єдності дія-правило-думка.

Практична логіка як логіка життєвого досвіду, що включає всі культурні практики, і генетично, і структурно передувє будь-якій логічній і будь-якій філософській теорії. В цьому плані достатньо красномовна вказівка М.В. Поповича на той незаперечний факт, що сама ідея доказування і доказу виникла в судових практиках Давнього Вавилону на багато сторіччя раніше, ніж виникла логіка Аристотеля [Попович, 1979, с. 20]. Ту ж обставину відмічає В.Д. Титов, вказуючи, що дещо подібне дедуктивному та індуктивному способам міркування почало проявлятися в судових практиках Давнього Вавилону та Давнього Єгипту [Титов, 2001, с. 10-11]. Можна звернути увагу і на те, що друга фігура силогізму Аристотеля не випадково отримала назву «фігура негативного (заперечного) діагнозу»: у лікарському мистецтві цей розумовий хід, скоріше за все, був добре відомий.

Після появи логічних теорій (і на Заході, і на Сході) практична логіка життєвого досвіду отримала потужний імпульс для свого подальшого розвитку і вдосконалення, вона стає більш систематизованою, визначеною, експліцитною і більш точною, тобто її якість помітно росте. Але оскільки теоретична логіка завжди значно менше за охопленням форм і правил думки в порівнянні з практичною логікою як логікою всього досвіду, саме остання залишається і джерелом збагачення теоретичної логіки, і полігоном для перевірки теоретичних схем, їхньої інтерпретації та оцінки. Крім того, практична логіка в цьому її розумінні завжди залишається діючим, живим фоном, який завдає межі раціональності як

загальнокультурного набуття людини. Не тільки мови науки, не тільки мови мистецтва, і навіть не тільки природні мови народів світу виражають досягнутий рівень раціональності буття людини. Існують і інші форми невербального самоствердження розуму і духу людини. Тому, говорячи про раціональність та про логічну культуру суспільства, слід враховувати перед усім розвиненість практичної логіки життєвого досвіду людства, а вже потім – результати інтеграції її з теоретичною і прикладною логіками, що представлені в науці.

Для підтвердження правомірності такого висновку звернемося до практик публічних комунікацій перших чотирьох місяців війни. Можна спостерігати помітний поворот в їхній загальній спрямованості; а також зміну змісту позицій великої кількості учасників. Насправді: спочатку домінувала думка про те, що Україна, безумовно, жертва; з огляду на явну нерівність сил їй можна тільки поспівчувати, і, відповідно, висловити осуд на адресу агресора. І не більш того. Особливо, якщо врахувати, що не тільки існуючі зобов'язання, але й погрози Третьої світової, ядерного конфлікту не дозволяли в практичному ключі навіть обговорювати питання військової допомоги Україні. Але потім ми «раптом» побачили небувалу консолідацію сил Заходу, Європи зокрема, відносно практичної допомоги Україні, включаючи допомогу зброєю. Що змінило позиції більшості урядів? Які аргументи стали при цьому «найкращими», достатньо потужними? Такими аргументами стали не словесні доводи і не словесні осуди, погрози чи вимоги. Найкращим аргументом стала не просто дія, а той особливий її вид, який М. Бахтін назвав «вчинком». Вчинок, за Бахтіним, це така дія людини, яка має 1) особність (персональність, єдиність) та причетність до буття; 2) екзистенційний вибір між відповідальністю та належністю; 3) входження в світ міжсуб'єктної події [Кассен, 2009]. Коли власне право бути затверджується дією однієї людини, а потім супроводжується такими же діями інших індивідуальностей, то відбувається їх поєднання в єдину екзистенційну силу – подію («спів-буття»). Екзистенційний вибір українців став несподіваним вчинком та несподіваною подією у світі, тому що це виходило за межі загальноприйнятої раціональності; особисте право на буття та волю – і власного, і України – було поставлене вище добробуту, вище самого фізичного життя. Ця подія – потужний опір українців як їхній екзистенційний вибір – потряс і захопив людей всього світу. Після того, як Україна вистояла у нерівному протиборстві не тільки «два дні», але і набагато довше, в масових комунікаціях чим довше, тим сильніше стали знецінюватися смисли таких раніше досить респектабельних виразів як «висловлювати стурбованість», «занепокоєність», «осуд», «підтримку», якщо вони не супроводжувалися діями. Вчинок українців отримав адекватну реакцію, і також не на словах, а у вчинках: потужним аргументом для політиків та урядів, що вагаються, стали масові виступи громадян їх власних країн. Саме ці виступи потенційних виборців переконали політиків змінити риторику, яка ні до чого не зобов'язувала, спочатку на обіцянки допомоги, потім на тверду обіцянку допомоги, потім на ще більш тверду та впевнену обіцянку допомоги, а потім, нарешті, почати виконувати обіцяне. Отже, хід публічних політичних дискусій навколо війни Росії в Україні було змінено під впливом таких невербальних аргументів, як вчинок українських військових, подія їхнього потужного супротиву агресору; вчинок громадян багатьох країн світу, масовість та енергія виступів, які стали знаковою світовою подією. Саме ці вчинки і ці події

виконали роль «найкращого аргументу» у переломі ходу суперечок про допомогу Україні. Слід додати, що зміна позицій в цій суперечці отримала новий імпульс після звільнення ряду територій України. Став відомим новий невербальний аргумент. Це також була дія. Проте мова тут йшла не про Вчинок, а про злочинну поведінку агресору (Буча). Вона також виконала свою роль – роль найкращого, найсильнішого контраргументу проти сумнівів, проти страху перед агресором.

І тепер, нарешті, про головне.

Чому комунікативна філософія і існуючі теорії аргументації виявились безсильними для запобігання війни чи її швидкої зупинки? Є. Бистрицький вважає, що в умовах, коли конфлікт набуває екзистенційного характеру, коли мова йде про право на життя, в таких випадках комунікативна філософія з її установкою на розуміння, та й взагалі на будь-які раціональні доводи не продуктивні [Бистрицький, 2022]. Розгорнута критика ідей комунікативної філософії відбувалася у всьому світі і раніше, в тому числі в Україні [Бистрицький, 2020].

Погоджуючись в цілому з позицією, висловленою Є. Бистрицьким в його блозі, хотіла б звернути увагу на прийняте (вільно чи невільно) спрощене трактування комунікативної раціональності тільки як результату мовних дискурсів сторін в добре (за правилами) організованій комунікації. Раціональність людського буття і практична логіка життєвого досвіду в тому числі, «живе» і «виникає» в різноманітних практиках, що супроводжуються безліччю знакових систем, символічних засобів, які виходять далеко за межі вербально виражених елементів комунікації. Спочатку, слідом за Кассирером, звернемо увагу на те, що жоден смисл, якими б символічними засобами він не був виражений, початково неможливий без емоційного, експресивного компоненту, тобто без встановлення безпосереднього чуттєво-емоційного контакту з буттям, без його переживання. Наука може собі дозволити звільнюватися від суб'єктивних почуттів та емоцій в тій мірі, в якій вона претендує на загальнозначимість, на об'єктивність знання. Але навіть наука не може повністю позбутися від почуттєво-емоційних компонентів знання у вигляді почуття істини / вагання, почуття закінченості / незакінченості, почуття надмірності / достатності, естетичного почуття і т.д. За межами науки тим більш очевидна фундаментальна роль таких особистісних почуттів як почуття причетності до буття, справедливості, почуття власної гідності, почуття захищеності чи незахищеності, почуття страху, почуття солідарності чи протесту, довіри чи недовіри і т.і. Якщо скористатися прикладом протистояння точок зору навколо подій військової агресії Росії проти України, що відбувається, то більш адекватна, більш повна модель аргументативної публічної комунікації в умовах конфлікту може бути побудована з врахуванням принаймні трьох рівнів протистояння сторін (і відповідно трьох рівнів комунікаційної раціональності).

Перший рівень – інформаційне протистояння («інформаційна війна») як зіткнення знань, моделей ситуації, точок зору, позицій сторін, аргументів, висловлених вербально та доступних для розуміння сторін конфлікту і його спостерігачів. Вся інформація зазвичай подана у певних текстах (повідомленнях).

Цей рівень має, як правило, експліцитну частину (знаю та повідомляю) і імпліцитну частину (знаю та мовчу). Крім цього, інформація сторін може мати різну ступінь повноти (всього не знає ніхто) і поповнюється по мірі можливості відомостями або припущеннями і т.д.

Введення або свідоме замовчування інформації регулюється сторонами в залежності від їхніх цілей та задач, від обраного способу участі в конфлікті. Реальною проблемою теперішньої війни є те, що відкритість інформаційного простору в демократичних суспільствах використовується як їхня «слабкість» та «дурість» тією стороною конфлікту, яка є, м'яко кажучи, менш демократичною. Наприклад, радість та бажання поділитися в соціальних мережах тим, яка сучасна лікарня обладнана нами в місті Х, цинічно використовується ворогом, і вказаний гуманітарний об'єкт знищується впродовж найближчої доби.

Другий рівень – це рівень протистояння дій, вчинків, подій. Звісно, самі дії і події доступні для сприйняття в публічних комунікаціях тільки з допомогою відповідних інформаційних засобів. Проте, відмітимо, головну роль в даному випадку грають не стільки тексти, скільки невербальні повідомлення – через відеоряд, візуальний контент безпосередньо з місця подій. Самі події, їхні учасники, результати реальних дій реальних учасників конфлікту виявились доступними для спостереження у всьому світі з допомогою сучасних інформаційних технологій.

Дії роблять обидві сторони конфлікту. Оцінка їх світовою спільнотою відбувається в категоріях «злочин» чи «подвиг», вчинок чи безглузда дія, боягузтво чи героїзм і т.і. В кінцевому рахунку, це шкала добро-злу. І при використанні цієї шкали потрібна деяка тверда опора, тобто третій рівень.

Третій рівень можна назвати «війною концептів». При цьому сама категорія «концепт» розуміється тут в смислі «константа культури». Це розуміння концептів як репрезентантів культури в цілому, як «тонкої плівки цивілізації» ввів в свій час Ю.С. Степанов [Степанов, 2007]. Це не тільки своєрідний сплав інтелектуального та емоційно-чуттєвого змісту терміну, це і ідея, що виражена у творах живопису, музики чи архітектури, це вчинок або подія. Мені здається, що це вдалий методологічний і світоглядний крок до розуміння цілісної людини. Її давно «розривають на частини» (то істота мисляча, то виробляюча, то граюча, то ірраціональна і т.і.). Але людина, проживаючи в одному тілі всього одне фізичне життя, насправді може прожити безліч якісно різних життів в духовно-подійному просторі культури людства – реальних та віртуальних.

Концепт та поняття – не одне і те саме, як багато хто вважає. Кожен концепт несе у собі цінність. Його носій не тільки слово, але і вчинок, і подія. Відмінність між цілями і цінностями відносна, проте вона є. Не за будь-яку ціль людина готова пожертвувати життям.

Які концепти зіткнулися у війні Росії з Україною? Українські військові здійснили Вчинок заради ствердження свого права жити на своїй землі вільно і незалежно. Але в основі цієї волі до буття, як мені здається, лежить фундаментальна загальнолюдська властивість кожного, хто хоче бути людиною, – це почуття власної гідності. Втратити його – втратити саму можливість бути людиною. Всі інші права, зокрема і право на Вчинок, як екзистенційний вибір вже передбачають почуття власної гідності. Ось на це почуття кожного українця, а в його обличчі і кожної людини, посягнув агресор. Заради чого? Заради нових територій, нових земель імперії. Хіба в цій дуелі концептів він може виграти? І Європа, і весь світ програють, якщо програє Україна. Тому що альтернатива бути людиною чи бути «гвинтиком і коліщатком» у чий-то імперських проектах означена занадто прозоро. Гірку іронію викликає будь-яка позиція, прикрита словами «не все так однозначно»

чи «а він погрожує ядерною зброєю». Або навіть «деякі українці – погані парні».

Якщо логіку конфліктних комунікацій, як і комунікативну філософію, добудувати до чітких моделей можливої поведінки сторін на всіх трьох рівнях, то вона буде більш життєспроможною.

Проте якщо одна з сторін заздалегідь обирає силове, а не аргументативне вирішення конфлікту, то навіть в цьому випадку цінність добротної логіко-комунікативної проробки позицій сторін не буде зайвою. Щоправда, доводиться при цьому врахувати, що в цьому випадку конфлікт в принципі не може бути вирішений в діалозі двох сторін. Протистояння двох сторін на всіх трьох рівнях раціональності може бути предметом врегулювання, вирішення тільки в більш широкій комунікативній спільноті і не тільки з допомогою медиатції, але і з допомогою включення в полілог інших комунікантів, що особливо важливо для рівня концептів. Не слово, а вчинок як відстоювання загальнолюдських цінностей стає тут вирішальним аргументом.

Список літератури

1. Маковецкий А.О. История логики. М.: Наука, 1967. – 502 с.
2. Основы практичной философии. Друге видання. / Наук. ред. Лой А.М. Підручник. – Київ, 2016. – 401 с.
3. Феноменология повседневности. Ред. Наливайко И., Тин Миккель Б. Колл. моногр. Вильнюс: Логвінау, 2015. – 381 с.
4. Бейкер Г.П., Хакер П.М.С. Скептицизм, правила и язык. М.: Канон, 2008. – 240 с.
5. Попович М.В. Очерк развития логических идей в культурно-историческом контексте. Киев: Наукова думка, 1979.
6. Вступ до сучасної юридичної логіки / В.Д. Титов, В.В. Навроцький, О.Ю. Марченко і др. / За ред. М.І. Панова та В.Д. Титова / – Харків: Ксилон, 2001. – 198 с.
7. Кассен Б. Вчинок// Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Пер. з фр. – Том третій. – К.: Дух і літера, 2013. С. 259-260.
8. Бистрицький Євген. Звичайний Габермас. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/627348bae29c7/> (дата звернення 5.05.2022)
9. Бистрицький С., Зимовець Р., Пролеев С. Комунікація і культура в глобальному світі. – К.: Дух і літера, 2020. – 416 с.
10. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. – М.: ЯСК, 2007. – 248 с.

Sumarokova Lyudmila

LOGICAL CULTURE OF PUBLIC COMMUNICATIONS DURING THE WAR

The article clarifies the concepts of "logic", "logical culture", "communicative rationality". The most well-known meanings of the terms "logic" and "practical logic" are associated with the formalization of scientific thinking. But the author draws attention to the fact that there is a broader understanding of practical logic as the logic of life experience, which is spontaneously formed in all practices of human existence. This is the set of standards, rules, prohibitions, recommendations that arise directly in practices, which is fixed and transmitted not only verbally, but also non-verbally.

The author considers the disadvantage of the existing concepts of communicative philosophy, argumentation theories that they are based on a too narrow understanding of rationality, as well as their "verbal autism", that is, the identification of argumentative communication with verbal dialogues and polylogues, with argumentative discourses. Real argumentative communications have

at least three levels of confrontation, which can be conditionally denoted using the symbols "word" (knowledge) – "deed" (actions) – "concept" (values). Only the study of all these three levels and ways of their synthesis, harmonizing can help build a more effective, more rational model of public argumentative communication.

References:

1. Makovetsky A.O., 1967, History of logic. M., Nauka, 502 p.
2. Loy A., 2016 Basics of practical philosophy. Kyiv, 401 p.
3. Nalyvaiko I., Mikkel Tin, 2015 Phenomenology of everyday life. Vilnius: Logvinau, 381 p.
4. Baker H.P., Hacker P., 2008, Skepticism, rules and language, M., Kanon, 240 p.
5. Popovych M., 1979, An outline of the development of logical ideas in the cultural and historical context, Kyiv: Naukova dumka.
6. Introduction to modern legal logic, 2001, V.D. Titov, V.V. Navrotskyi, O.Yu. Marchenko and others. Kharkiv: Xylon, 198 p.
7. Kassen B., 2013, European dictionary of philosophies: Lexicon of untranslatables, K.: Spirit and Letter, P. 259-260.
8. Bystrytskyi E., 2022, Ordinary Habermas. <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/627348bae29c7/>
9. Bystrytskyi E., Zimovets R., Proleev S., 2020, Communication and culture in the global world. - K.: Spirit and Letter, 416 p.
10. Stepanov Y., 2007, Concepts. A thin film of civilization, M.: YASK, 248 p.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2022

Розділ 2:

Переклади:

Підтримка західних вчених

ЕТИКА ВІЙНИ ТА ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Саба Базарган - Форвард

Може здатися, що вивчення етики війни мало що може додати, коли йдеться про моральну оцінку війни Росії в Україні. Розглянемо мотиви вторгнення Володимира Путіна. Його цілі можуть бути зумовлені безпекою, оскільки він боїться розширення НАТО в Східній Європі. Або, можливо, реваншистська ностальгія за Російською імперією є тим, що мотивує Путіна. Або, можливо, він прагне повторно оскаржити результати холодної війни. Або, можливо, Путін боїться, що нещодавня лібералізація та демократизація України можуть поширитися на Росію, загрожуючи його клептократичному авторитаризму. Примітним у цих (та інших) поясненнях кандидатів є те, що жодне з них морально не виправдовує вторгнення в мирну, суверенну державу. Його передбачувані виправдання смішні і не витримують навіть поверхневої перевірки. Цілком очевидно, що війна Путіна в Україні є несправедливою. З огляду на це, що може додати вивчення етики війни, з її безліччю принципів, відмінностей і доктрин, до моральної оцінки цієї війни? Залучення вивчення етики війни до вторгнення в Україну схоже, якщо запозичити фразу Герміни Вітгенштейн, на використання скальпеля для відкриття шухляд.

Однак виявляється, що є багато над чим подумати. Я зупинюся лише на одному питанні. Основоположим принципом військової етики є те, що ми не повинні вдаватися до неефективного або непотрібного кровопролиття. Можна стверджувати, що Україна порушує це обмеження. Зрештою, вдавання України до оборонного насильства призведе до втрати життя та здоров'я. І з якою метою? Незважаючи на те, що українські сили виявилися досить міцними, на подив Росії та решти світу, сили Путіна можуть відповісти надзвичайною жорстокістю з землі, моря та повітря. Можливе також використання ядерної зброї. В якості альтернативи Путін може застосувати більш підступний підхід, заблокувавши чорноморські порти Маріуполь, Херсон і Одеса, які мають вирішальне значення для економічної життєздатності України. Тоді Путін міг просто почекати, економічного колапсу України. У будь-якому випадку, якщо ми припустимо, що українська армія навряд чи вийде переможцем проти російських сил, триваючі втрати життя — особливо серед українських цивільних — не здається досягти достатньо важливого блага, щоб виправдати це кровопролиття. У результаті дехто може стверджувати, що Україна повинна здатися, тим самим врятувавши життя багатьох українців, які в іншому випадку загинули б без жодної, здавалося б, користі.

Щоб було зрозуміло, це не пацифістський аргумент. Твердження не в тому, що захищатися від несправедливої агресії неправильно. Не є неправильним і «боротися». Скоріше питання полягає в тому, чи повинні українські збройні сили в цілому воювати до кінця, коли це означатиме, що ті, кого їм доручено захищати, а саме українські цивільні особи, будуть покалічені та вбиті під час триваючого конфлікту. У деяких обставинах героїчно пожертвувати собою, коли альтернативою є захоплення. Але іноді найкращим способом захистити інших може бути відмова

від героїчної смерті на користь капітуляції. А мета збройних сил, зрештою, захистити людей. Отже, претензія полягає в наступному: якщо ми припустимо, що оборонне насильство має мало шансів на остаточний успіх, і якщо ми припустимо, що звернення до такого насильства коштуватиме життя багатьом невинним цивільним особам (що завжди є наслідком війни), тоді військовій задачі є кращою. Або так можна стверджувати.

Я вважаю, однак, що цей аргумент, хоч і переконливий, зрештою є помилковим. На це є три причини.

По-перше, боротьба до кінця справді служить корисній і морально важливій меті: вона накладає ціну на несправедливу міжнародну агресію, тим самим зменшуючи ймовірність того, що сторона-агресор вдасться до таких заходів проти інших країн у майбутньому. Якби сили Путіна змогли просто легко захопити Україну «в темпі вальсу», Путін, швидше за все, зробить те саме в інших країнах колишнього радянського блоку. Військовий опір України, навіть якщо він не зможе дати відсіч російським силам, допомагає збільшити шанси на те, що інші країни залишаться вільними від російської агресії. І це важливе благо.

По-друге, незважаючи на те, що українські збройні сили в кінцевому підсумку зобов'язані захищати українських громадян, ці громадяни можуть насправді віддати перевагу тому, щоб збройні сили продовжували воювати, навіть якщо це збільшує шанси, що ці цивільні особи будуть покалічені та вбиті. У такому випадку рішення про продовження бойових дій не порушує прав цивільних осіб, які були внаслідок цього вбиті, якщо такі цивільні особи попередньо виявили готовність прийняти цей ризик. Звичайно, не всі цивільні можуть погодитися на таку авантюру. А деякі, наприклад діти, навіть принципово не можуть на це погодитися. Але звіти свідчать не лише про широку підтримку цивільного опору військовим, а й про широку участь цивільного населення в такому опорі, що свідчить про те, що вони готові ризикувати життям і здоров'ям.

По-третє, і це пов'язано з цим, боротьба в умовах надзвичайного протистояння служить іншій корисній і морально важливій меті: вона допомагає зберегти самоповагу українського народу. Мої колеги-етики війни рідко посилаються на самоповагу. Можливо, вони схильні думати, що хоча збереження самоповаги є важливим, це не настільки важливо, щоб вимагати вбивства чи смерті. Але я вважаю, що це недооцінює важливість самоповаги. Можливо, найвпливовіший політичний теоретик 20^{-го} століття Джон Ролз у своїй новаторській праці «*Теорія справедливості*» зазначає, що «можливо, найважливішим основним благом є самоповага». Він визначає самоповагу як «...відчуття людини власної цінності, її тверде переконання, що її концепція добра, її план життя варті виконання». У такому розумінні самоповага людини так само важлива, як і її власне життя. [1] Якщо перспектива здатися іноземному гніту є досить ворожою для самоповаги українського народу, то такий опір зрештою досягає важливого блага, незалежно від того, чи він досяг успіху у військовому плані.

Тож навіть якщо припустити, що український опір навряд чи вдасться, він того вартий. Такий опір не порушує обмеження проти непотрібного чи неефективного кровопролиття, навіть якщо ми припустимо, що російські сили зрештою переможуть. Це також не порушує обов'язки українських військ щодо своїх

цивільних осіб, навіть якщо такий опір ставить цих цивільних під загрозу. (Однак це може змінитися залежно від військової тактики Росії).

Стосовно війни в Україні етики війни можуть оцінити набагато більше. Наприклад: російські бойовики, ведучи несправедливу війну, порушують права українських військових? Чи мають США моральні підстави критикувати агресію Росії, враховуючи сумнівну основу війни в Іраку під керівництвом США у 2003 році? Які зобов'язання щодо допомоги Україні мають інші країни – особливо країни, які збагатили Росію, і таким чином опосередковано фінансували її військові, купуючи російську нафту і газ?

Я боюся, що з огляду на майбутні жахи виникне безліч інших етичних труднощів.

[1] Щоб було зрозуміло, ми дійсно можемо змусити людей діяти таким чином, що порушує їхнє почуття самоповаги, якщо їхня самоповага ґрунтується на поведінці, яка завдає шкоди іншим. Наприклад, расист, який підтримує сегрегацію, може стверджувати, що вечера в одному ресторані з темношкірою сім'єю порушує її почуття власної гідності. Расист не може захищати свою поведінку, посилаючись на своє почуття власної гідності, оскільки воно ґрунтується на морально протиправній поведінці.

Referenses

Rawls J. A Theory of Justice Harvard University Press, Belknap Press
<https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9z6v> Pages: 624

Переклад Бородіної Н. В. Оригінал статті взято з відкритих джерел:
 Saba Bazargan-Forward, 2022, *War Ethics and Russia's Invasion of Ukraine*
 by <https://dailynous.com/2022/03/02/philosophers-on-the-russian-attack-on-ukraine/#bazarganforward>

ЧОМУ РОСІЙСЬКІ СОЛДАТИ ПОВИННІ СКЛАСТИ ЗБРОЮ

Йована Давидович

На численних відео ми можемо побачити черги українських чоловіків і жінок, які чекають, щоб зареєструватися, приєднатися та боротися з російським вторгненням. Вони виглядають як звичайні громадяни: Захар, актор-початківець; Гліб, пошарпаний комп'ютерний програміст; Олена, бізнес-менеджер із Києва, Степан, студент не старше 20 років, і Сергій, більш виснажений життям, але такий же готовий до боротьби, - усі чекають, щоб приєднатися. Вони підходять як звичайні громадяни і виходять вже солдатами. Як каже Гліб, «я звичайний цивільний. Я в принципі не маю жодного стосунку до війни чи чогось подібного. І я б не дуже хотів брати участь у чомусь подібному, але в мене немає вибору, це мій дім».

Мені, яка народжена та дорослішала на Балканах, це здається надто знайомим. Кожне покоління в моїй родині пережило війни та воювало у них. Усі четверо моїх дідів і бабусь воювали в партизанах проти нацистів. Моя бабуся по батьковій лінії провела три роки в концтаборі за боротьбу з сараївським підпіллям, а потім лише через кілька тижнів після звільнення з табору знову приєдналася до партизанів, цього разу в горах. Як і Гліб, вона відчувала, що не має вибору, це її дім.

Хто при здоровому глузді назвав би її морально рівною з нацистським солдатом, а хто при здоровому глузді назвав би Гліба законною мішенню для російської армії? І все ж традиційно в теорії справедливої війни та юридично на практиці ми вважаємо комбатантів, які воюють у війні, морально та юридично рівними, незалежно від справедливості їх справи. Моральна та правова рівність учасників бойових дій настільки глибоко вкорінена в наших суспільствах, що ми не бачимо дисонансу в підтримці військ, навіть якщо ми не підтримуємо війну. Солдатів ніколи не переслідують і не притягують до відповідальності лише за участь у несправедливих війнах. І комбатанти з усіх сторін конфлікту розглядаються як законні цілі; однаково виправдано вбивати ворога. Причини такої широко поширеної (моральної, правової та соціальної) норми рівності учасників бойових дій різноманітні.

Три загальні аргументи, наведені на підтримку рівності учасників бойових дій, включають аргументи згоди, аргументи незнання та аргумент інституційної стабільності. Деякі вчені, наприклад, вважають, що ті, хто бере до рук зброю, тим самим погоджуються на те, щоб їх розглядали як мішені. Це, як стверджують прихильники теорії згоди, робить їх законними цілями і, як такі, робить їх рівними з усіма іншими, хто воює у цій війні. Інші стверджують, що ми не можемо вважати учасників бойових дій відповідальними за рішення, які приймають політики. «Вони мусять не питати - чому?» Ці вчені стверджують, що ми не можемо очікувати, що солдати знатимуть або сумніватимуться, чи справедливі їхні війни, що робить їх однаково виправданими брати участь у війнах, куди їх посилають їхні політики. А інші турбуються про підірив наших військових інститутів. Як ми можемо захистити

суверенітет і права людини, міркують вони, якщо у нас є солдати, які не підкоряються наказам йти на війну, тому що вони не вірять у цю війну. Незалежно від того, чи ґрунтуються їхні аргументи на згоді, невігластві чи інституційній стабільності, ці вчені вважають, що ми не можемо вважати солдатів відповідальними лише за участь у несправедливих війнах. Ми можемо вважати їх відповідальними за те, як вони воюють у війнах, ми можемо вважати їх відповідальними за дотримання Женевських конвенцій, ми можемо вважати їх відповідальними за те, що знаходиться під їх контролем, але ми не можемо вважати їх відповідальними просто за участь у несправедливій війні.

Якщо колись був вдалий час переглянути цю точку зору, то цей час настав. Щодо аргументів згоди, ті, хто об'єднується виключно для того, щоб воювати в єдиній війні проти окупації, не можуть бути морально рівними тим, хто окупує. Їхне «збирання зброї» не може означати згоду бути мішенню, навіть якщо ми думаємо, що приєднання до постійної армії зазвичай так і є. Щодо аргументів через незнання, то ті військові, чия армія перетинає чужі кордони, не можуть посилатися на незнання. Принаймні ті, хто перетинає кордон, мають вагомні підстави сумніватися, чи їхня країна займається самообороною. А тим, хто переживає, що без слухняних армій ми програємо справедливі війни, варто лише подивитися, що відбувається, коли потрібно вести війну справедливої самооборони, як це роблять зараз українці.

Аргументи згоди та невігластва, а також аргументи щодо важливості покори – усі вони зазнають поразки, коли стикаються з такими прикладами, як російське вторгнення в Україну. Але залишається один останній аргумент на користь рівності учасників бойових дій. Навіть якщо визнати, що сьогодні російський солдат морально не дорівнює цивільному українцю, який щойно взяв до рук зброю (або українському солдату), з цього не випливає, що у нас повинні бути закони .які забороняють боротьбу в несправедливій війні та вимагають від солдатів поставити під сумнів справедливість воєн, у яких вони беруть участь. Якби ми спробували прийняти закони, які притягували б солдатів до відповідальності за участь у несправедливих війнах, ми закінчили б більш кривавими, смертоноснішими війнами, які б боротися до кінця. Який солдат склав би зброю, якби думав, що її переслідуватимуть просто за участь у війні. Але чи так це насправді? Цей поширений аргумент передбачає, що замість рівності учасників бойових дій і виправдання для солдатів, які воюють у несправедливих війнах, у нас буде просто заборона. Але немає причин для такої обмеженої уяви. Альтернативою моральній і юридичній рівності є не просто відмова від неї, а механізми, які дозволяють солдатам шлях і розуміння, які вони повинні вибрати, щоб не воювати в агресивних війнах. вибірково відмова від військової служби через сумління, зміни в соціальних нормах щодо того, чому і коли ми хвалимо наших солдатів, і заохочення солдатів, які воюють у несправедливих війнах, припинити. Сьогодні багато людей чекають від російських солдатів відмови від участі у несправедливій війні. Надія на те, що росіяни будуть пам'ятати, як виглядає чесна боротьба, і складуть зброю – схожа на марні сподівання, але зміна наших норм щодо рівності учасників бойових дій і того, як виглядає законна боротьба на війні – цілком реальна річ. Те, що принаймні частина російських військових виступає проти цього несправедливого вторгнення, принесе дивіденди в наступні дні та роки. І знання того, що принаймні деякі росіяни та російські солдати вчинили правильно та склали зброю, може дати іншим приклад

та допомогти зберегти здоровий мир хоча б на день.

*Переклад Бородіної Н. В. Оригінал статті взято з відкритих джерел:
Jovana Davidovic, 2022, Why Russian Soldiers Should Lay Down Their Arms
<https://dailynous.com/2022/03/02/philosophers-on-the-russian-attack-on-ukraine/#davidovic>*

ОЗБРОЄННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПОВСТАНЦІВ ЗА КОРДОНОМ

Крістофер Дж. Фінлі

Рішення Володимира Путіна розпочати повномасштабне вторгнення в Україну, суверенну, демократичну державу, ставить перед західними демократіями гостру моральну та стратегічну проблему. Один із способів її вирішення – озброїти народний опір проти можливої російської окупації. Той факт, що так багато українців висловили підтримку повстанцям, означає, що це, ймовірно, виправдано. Але це ймовірність, яка веде нас прямо до кордонів «справедливої війни», яку використовують багато філософів, щоб зрозуміти етику сили. Якби все було простіше, правильний крок міг би здаватися очевидним: демократії повинні захищати суверенні права України та демократичні права її громадян, надсилаючи власні військові сили для допомоги в національній обороні. Це було б правильно як заради України та її народу, так і заради інших держав у регіоні, які бояться того, що осміливий агресор, який не чинить опору, може зробити далі.

Але рідко все буває просто, і цей випадок не виняток. Будь-яка держава, яка об'єднує зусилля в союзі з Україною, тим самим опиниться у стані війни з Росією. Європейські держави справедливо побоюються, що це призведе до війни на їхній території. І всі держави повинні враховувати надзвичайну небезпеку ескалації конфлікту з державою, яка вже виявила готовність розглянути можливість використання ядерної зброї.

Напруга між моральним обов'язком захищати жертв агресії та обов'язком уникати неконтрольованої ескалації змусила деяких політиків США розглянути можливий проміжний шлях: замість того, щоб відправляти солдатів в Україну, щоб перешкодити планам вторгнення Росії, було б краще підготуватися на випадок, коли регулярні війська України можуть бути розгромлені, а потім протистояти російській окупації, озброюючи українських партизанів.

Філософи часто обговорювали питання про те, чи можна виправдати допомогу повстанцям за кордоном. Ймовірно, найвпливовішим аргументом є захист невтручання Майкла Волцера, який спирається на есе Дж. С. Мілля «Кілька слів про невтручання» 1859 року: це спотворило б історичний процес політичної боротьби іноземної держави, порушивши право її народу на самовизначення.

Звичайно, українське повстання не було б чисто внутрішньою боротьбою: це була б національно-визвольна війна проти іноземного окупанта. Знову ж таки, Росія може встановити маріонетковий режим на чолі з поступливими українцями. Але, незважаючи на це, Мілля і Волцер стверджують, що допомога іноземним повстанцям може бути допустимою у випадках, коли інша держава вже втрутилася в процес національного самовизначення. Отже, у таких випадках, як Україна, навіть твердження Мілля-Волцера схвалює «контрвтручання», якщо воно може повернути людям можливість визначати свою власну політичну долю. Вона зробила б це, протистоячи іноземним силам, які Росія вторгла в українську політику.

Останні публічні дебати мають тенденцію розглядати питання озброєння українських повстанців з точки зору інтересів інших, а не прав українців, які

захищають свою незалежність. Колишній міністр оборони України Андрій Загороднюк виступає за озброєння опору як засіб змусити Росію витратити всі сили, тим самим зменшуючи ймовірність того, що Путін продовжить намагання відновити російську сферу впливу на Східну та Центральну Європу. Збільшення витрат може стримати «додаткові акти російської агресії з Балтики на Балкани». З іншого боку дискусії, Тед Гален Карпентер стверджує, що США не повинні озброювати повстанців, оскільки «допомога ЗСУ калічити та вбивати російських солдатів цілком може створити непоправний розрив між Росією та Заходом».

Ці аргументи відволікають увагу від моральних проблем, які спонукають більшість філософів до сперечань на хвилі Мілліанського рахунку Уолцера. Будь-який аналіз етики допомоги групам опору, безперечно, має починатися з прав та інтересів самих українців. Інтереси громадян інших держав, які потенційно опинилися під загрозою з боку Путіна, також є частиною ширшої моральної картини. Але вони не мали б жодних претензій ні до самих повстанців, ні до держав, які їм допомагали, якби не головний факт, що українці мають право чинити опір силам, які намагаються позбавити їхньої політичної свободи.

Знову ж таки, нам теж не варто поспішати з висновками. Хоча заяви українців можуть підтримувати принципове виправдання допомоги силам опору, можна також уявити, що вони вказують у протилежному напрямку. Як зазначає Карпентер, успішне втручання, яке зараз планує президент Байден, виглядає повномасштабною громадянською війною. І навряд чи потрібно звертатися до Томаса Гоббса, щоб нагадати, чому стороннім людям не варто поспішати, щоб побажати цього українцям — просто подумайте про останні одинадцять років у Сирії.

Тож, схоже, українські громадяни постали перед жахливою дилемою: обрати капітуляцію перед російським пануванням чи важкий шлях війни? Їхні інтереси в даному випадку об'єктивно суперечать, тому покликання лише на право на опір не дасть однозначної орієнтації. У такому випадку ті, хто розглядає інтервенцію, повинні запитати: що віддадуть перевагу українцям? Вони повинні поважати право українців на вибір: підтримувати б опір і вітати подарунок додаткової зброї із Заходу чи ні?

У той час як деякі філософи стверджують, що для того, щоб збройний опір був морально легітимним, зазвичай потрібна широка підтримка народу, Аллен Б'юкенен ставить під сумнів, наскільки реалістично очікувати, що лідери повстання проти жорстоко репресивних режимів задовольнять цю умову. Інтервентам не слід очікувати занадто багато. Але Україна – незвичайний випадок. Вона не тільки вже має легітимне керівництво завдяки своїм демократичним інституціям, але також є дані опитування, які вказують на підтримку опору. Трохи більше 50% заявили, що будуть чинити опір, причому кожен п'ятий респондент заявив, що готовий буде взяти участь у громадянському опорі, а кожен третій – що візьме в руки зброю. Чимало повідомлень і зображень громадян, які вимагають зброї та навчаються від уряду.

Цікаве питання, чи достатньо такого рівня підтримки, щоб виправдати ризик повстання. Але, як нещодавно стверджував Джонатан Паррі, це може бути: користі від захисту трохи більше 50% українців може бути достатньо, щоб виправдати ризики та витрати опору. Ще одне занепокоєння, як наполягає Карпентер, полягає в тому, що США історично підтримували групи, які були гіршими за нібито

репресивні режими, для боротьби з якими вони фінансувалися. Він підкреслює небезпеку того, що підтримка може посилити батальон «Азов», ультраправого підрозділу Національної гвардії України.

Якщо вони підтримують сили опору, то, безумовно, слід бути обережними з тим, яким елементам вони допомагають. Це тим важливіше, що фракції, які отримують найбільшу військову вигоду від такої допомоги, ймовірно, також посилять свій політичний вплив. Такі аналітики громадянської війни, як Статіс Калівас показали, як політична прихильність часто слідує за військовими успіхами. Це свідчить про те, що будь-яка військова сила, яку сторонні вводять в Україну, швидше за все, залишить відбиток на політичному стані країни. І це скорочує обидві сторони. Підтримка демократів може бути політично вигідною. Нездатність допомогти їм залишить поле відкритим для інших політичних впливів. Нинішнє російське керівництво має гостре уявлення про те, як змінити політичну карту іноземної держави так, як це найкраще відповідає їхнім інтересам, як це було продемонстровано в Сирії та інших країнах. І вторгнення в Україну показує, що вона має ще менше сумнівів щодо цього, ніж уявляли спостерігачі.

Отже, пропозиція зброї українським повстанцям, безсумнівно, становить ризик, але й невтручання теж. Якщо надходить додаткова допомога, то вона має надійти швидше, ніж пізно, поки демократичні політичні сили в Україні залишаються сильними.

*Переклад Бородіної Н. В. Оригінал статті взято з відкритих джерел
Christopher J. Finlay, 2022, Arming Democratic Rebels Abroad
<https://dailynous.com/2022/03/02/philosophers-on-the-russian-attack-on-ukraine/#finlay>*

УКРАЇНА ТА ЕТИКА ВІЙНИ

Гелен Фроу

Вам насправді не потрібен теоретик справедливої війни, щоб пролити світло на вторгнення Росії в Україну. Кампанія Володимира Путіна вже вбила або поранила сотні людей і тисячі залишили свої домівки. Найкращі припущення щодо мотивації війни варіюються від того, що Путін читав кілька хитромудрих історичних книжок, у той час як у нього розвивалася психічна нестабільність, спричинена карантинном, до давнього бажання повернути Росії її славу СРСР — програма, яка зараз виконується через шараду порятунку людей від геноциду у країні, де геноциду не відбувається. Не дивно, що ані пояснення — ані навіть їх поєднання — не є справедливою причиною для війни.

Тим не менш, війна проливає світло на одну з центральних дебатів у останній роботі про етику війни. Згідно з тим, що ми можемо назвати традиційним поглядом на етику війни, той факт, що війна є невинною, не має нічого спільного з тим, чи вона ведеться справедливо. Цю позицію захищав Майкл Волцер у своїй фундаментальній книзі «Справедливі та несправедливі війни» 1977 року. Воно продовжує домінувати в суспільному та політичному дискурсі про війну, не кажучи вже про міжнародне право. З цієї точки зору той факт, що війна Путіна є невинною, не є перешкодою для того, щоб вона йшла справедливо. Ось чому, стикаючись із невинною війною, коментатори регулярно обговорюють, чи є її конкретні наступи пропорційними, належним чином дискримінаційними чи задовольняють критерію необхідності. Але такі війни роблять ці критерії безглуздими. Немає такої кількості жертв, яка була б пропорційна досягненню окупації України. Пропорційність вимагає, щоб морально добра мета, якої людина (обґрунтовано сподівається) досягти, переважала морально значну шкоду, яку вона очікує завдати. Той факт, що наступ сприятиме протиправним цілям окупації України та повалення її демократичного уряду, є лише подальшим моральним злом,

те саме стосується необхідності. Той факт, що шкоди неминуче, якщо хтось хоче досягти якоїсь морально доброї мети, може допомогти виправдати заповідання цієї шкоди. Але той факт, що шкоди не уникнути, якщо ми хочемо досягти неприпустимої мети, не має жодної виправдовуючої сили. Додавання префікса «військовий» — що має на увазі якусь особливу категорію військової необхідності — якимось чином не дає нам можливості поставити розумні моральні питання про те, чи справді, наприклад, облога Києва є справді виправданою, як необхідність. Такі запитання можуть мати сенс у дискусіях про стратегію чи доцільність — який найкращий спосіб підкорити людей? — але розглядати їх як правдоподібні частини дискусій про етику війни є фундаментально помилковим. Це підтверджує думку про те, що деякі російські наступи — необхідні частини агресії — можуть бути морально допустимими, і якщо так, то комбатанти, які здійснюють ці наступи, не роблять нічого поганого. Таке моральне міркування, що викликає запаморочення, явно помилкове.

Ми вже бачимо, як завжди, різке розмежування між цивільними жертвами та жертвами бойових дій в Україні, ніби морально має значення, які саме невинні люди

були вбиті, переслідуючи експансіоністські цілі Путіна. Я вважаю, що ми повинні протистояти цьому розрізненню в цілому: як правило, морально не краще вбивати комбатантів, переслідуючи невинні цілі, ніж вбивати цивільних. Дійсно, як стверджував Віктор Тадрос, оскільки вбивство комбатантів підвищує ймовірність успіху невинної війни, є принаймні одна важлива обставина, в якій вбивство комбатантів морально гірше, ніж вбивство цивільних. Вбивство учасників бойових дій не просто саме по собі; це також засіб досягнення подальших серйозних кривд.

Той факт, що оборона України, схоже, здійснюватиметься переважно військовозобов'язаними та цивільними особами, які добровільно взяли до рук зброю, робить згубний характер цієї різниці ще більш очевидним. Звичайно, ми хочемо засудити вбивства мирних жителів. Але підкреслення того, що жертви є цивільними особами, надає легітимності вбивству комбатантів, маючи на увазі, що вони, принаймні, є законними цілями. Треба сказати однозначно: у Росії немає законних цілей в цій війні. Існуючі збройні сили України складаються з українців, які або пройшли строкову службу, або вирішили піти на військову службу в першу чергу через загрозу, з якою їхня країна стикається з боку Росії. Жоден із цих людей не втрачає своїх звичайних прав проти шкоди, намагаючись захистити себе та своїх співгромадян від невинних нападів Росії. Їхня смерть значить не менше, ніж смерть беззбройних цивільних. Звісно, це не означає, що невинні війни не можуть бути морально кращими чи гіршими. Невинна війна, яка завдає більше шкоди, гірша, ніж та, яка завдає менше шкоди. Але все, що ми тут маємо, це ступені помилки. Будь-яка шкода, заподіяна російськими військами, неприпустима.

Ті з нас, хто працює над етикою війни, нічого не можуть зробити, щоб приборкати агресію Росії. Але ми можемо принаймні відмовитися від думки, що можуть існувати допустимі способи переслідування цієї агресії. Це означає, серед іншого, опір звичці повертатися до *in bello* контрольний список, коли ЗМІ просять нас прокоментувати війну. Україна є жалюгідним уроком, чому ми повинні відкинути ідею, що бойові дії морально не залежать від справедливості самої війни. Це також урок того, чому ми повинні взагалі протистояти ідеї, що існують особливі моральні принципи, які керують війною. Наші звичайні моральні принципи, знайомі з повсякденного життя, говорять нам про те, що неприпустимо використовувати силу, щоб спробувати отримати щось, на що ви взагалі не маєте права. Нічого не змінюється, коли ці сили розгортаються державами чи іншими політичними колективами: російський режим не має спеціальних дозволів на вчинення насильства, які відмовляються окремим особам. Несправедливість війни Путіна можна побачити одразу, для цього не треба бути теоретиком війни; це засуджується нашими найвідомішими, фундаментальними переконаннями про права людей боротися проти шкоди.

Переклад Бородіної Н. В. Оригінал статті взято з відкритих джерел: Helen Frowe, 2022, Ukraine and the Ethics of War <https://dailynous.com/2022/03/02/philosophers-on-the-russian-attack-on-ukraine/#frowe>

СПРАВЕДЛИВІСТЬ, САМОПОВАГА ТА РІШЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЙТИ НА ВІЙНУ

Девід ДеКосс

Без сумніву, за такими кваліфікаціями та ваганнями стоять складні історичні та дипломатичні причини. Але можна сказати, що вони відображають зростаючий католицький скептицизм щодо морального виправдання війни взагалі. Але рішення України воювати є серйозним викликом цьому скептицизму.

В умовах надзвичайного протистояння українці відбили російську агресію. Які наслідки їхнього рішення розпочати війну з метою самооборони для поточних дебатів у католицизмі щодо відмови від теорії справедливої війни на користь християнського ненасильства?

Одне з наслідків цієї дискусії особливо спадає на думку: важливість включення шкоди самоповазі внаслідок тривалої гнітючої окупації серед причин, які впливають на рішення йти на війну.

Під час несправедливого російського вторгнення 24 лютого мало хто думав, що в Україні є шанс на боротьбу. Росія мала другу за чисельністю армію у світі. Експерти прогнозували, що російські танки будуть у Києві через три дні. Теорія справедливої війни вимагає, щоб війна була справедливою, щоб існувала розумна надія на успіх.

Тут відволікає увагу заднім числом: те, що Україна дала відсіч і досягла успіху, перевершивши всі очікування, не повинно відвертати нашу увагу від моральної основи їхнього рішення воювати взагалі. Крім того, важливо зазначити, що вимога справедливої війни полягає в розумній – але не певній – надії на успіх (вимагати певності, стверджував єзуїтський теоретик XVII століття Франсіско де Віторія, неправильно обмежувало б слабші держави від будь-якого захисту від мародерства повноваження). Таким чином, теорія справедливої війни дозволяє боротьбу всупереч значним протистоянням. Така боротьба також не є незрозумілим фактом історії: згадайте Англію 1940 року перед лицем триумфальної нацистської держави.

Пишучи про Україну в березні з Англії, католицький богослов Ешлі Бек чітко сказав про обмежений характер права на самозахист у теорії справедливої війни. «Християнська традиція не розглядає це як абсолютне право», — стверджував він. «Традиція справедливої війни» (яка, на думку багатьох, у тому числі Папи Франциска у Fratelli Tutti, може більше не бути прийнятною) розглядає право на самозахист так само, як будь-яке звернення до зброї. Однією з умов, яка має бути виконана, як сказано в Катехізисі, є «повинна бути серйозна перспектива успіху». Сам Ватикан сумнівався щодо справедливості рішення України воювати. Папа Франциск неодноразово згадував про конфлікт, засуджуючи війну саму по собі – ця фраза залишала відкритим питання, чи вважає він війну за самооборону України справедливою. Лише на початку квітня державний секретар Ватикану кардинал П'єтро Паролін чітко підтвердив право України на самооборону. Без сумніву, за такими кваліфікаціями та ваганнями стоять складні історичні та дипломатичні причини. Але можна сказати, що вони відображають зростаючий католицький

скептицизм щодо морального виправдання війни взагалі.

Але рішення України воювати є серйозним викликом цьому скептицизму. Ми можемо найкраще впоратися з цим викликом, розглянувши тест пропорційності, який фігурує в рішенні розпочати війну. Грубо кажучи, цей тест включає пропорцію між причинами для боротьби та причинами для відмови. Тест також інформує про оцінку того, що є розумною надією на успіх. Для тих, хто стверджує, що Україна повинна була відмовитися від війни для самооборони, тест на пропорційність виглядав приблизно так: помилка втрати політичної незалежності порівнювалася з ймовірною величезною втратою життя та майна, пов'язаних із боротьбою за виправлення такого помилка. Враховуючи непропорційність людських втрат, війна самооборони не була б справедливою.

Але що, якщо ми розширимо тест на пропорційність, щоб включити більше чинників у такій ситуації, як російське вторгнення в Україну? Написання в 2018 році, Саба Базарган-Форвард запропонував саме таке розширення у випадках того, що він назвав «безкровним вторгненням». У такому сценарії країна X каже країні Y: «Або підкоряйтеся нашій вимозі керувати вашою країною, або ми вторгнемось» (термін «безкровний» стосується умовного характеру вимоги: якщо країна Y підкориться, то країна X буде не здійснити криваве вторгнення). Безперечно, між прикладом «безкровних вторгнень» і російсько-українським конфліктом є багато спільного. Як тоді Базарган-Форвард аргументує розширення критерію пропорційності, щоб дозволити країні Y (іншими словами, Україні) давати відсіч справедливо, навіть ризикуючи великою втратою життів своїх громадян?

Я думаю, що він додає дві ключові, пов'язані між собою речі: шкоду, яка виникає від втрати політичного суверенітету та відповідну втрату самоповаги. Тут корисно подумати про жакливу помилку для українців у втраті своєї незалежної, зароджуваної демократії, яка пустила коріння після століття, яке включало колонізацію Радянського Союзу; скерований Сталіним голод, який убив мільйони українців; і невпинні зусилля Путіна повернути Україну до статусу васала ще до лютневого вторгнення. Знаючи таку історію політичних утисків, стає зрозуміло, чому українці більше ніколи не хочуть через це проходити.

Але важливо пов'язати шкоду від втрати такого демократичного суверенітету зі шкодою для самоповаги. Ми повинні бути обережними: самоповага може бути представлена в редукованих психологічних термінах. Але ідея, про яку йдеться тут, схожа на те, що Джон Роулз назвав «можливо, найважливішим первинним благом», яке, за його словами, включає «відчуття власної цінності людини, її надійне переконання, що її відчуття добра, її план життя, варто виконати». Таким чином, самоповага має суб'єктивний аспект, який об'єднує почуття гідності людини з її здатністю розвивати значуще бачення хорошого життя. І самоповага також має об'єктивний аспект, особливо очевидний у моральній вимозі узгодженості між цінністю особистості та рівною цінністю особистості всіх інших у суспільстві. У свою чергу, ці аспекти самоповаги можуть зливатися в спільному, яскравому сенсі спільної історії. Президент України Володимир Зеленський розповів про таку історію, коли сказав: «Ми будемо захищати свою державу, бо наша зброя — це наша правда, а наша правда — це наша земля, наша країна, наші діти».

Базарган-Форвард стверджує, що тест на пропорційність має бути розширений, щоб включити можливість шкоди суб'єктивній самоповазі в контексті хронічного

політичного гноблення. Самооцінка та здатність жити осмисленим життям можуть бути розчавлені під обмеженнями та спотвореннями гнобителя. Більше того, каже він, рішення відмовитися від боротьби на користь ненасильницького опору може страшно посилити таке моральне та духовне знищення. Час має велике значення, і ненасильницький опір майже завжди займає більше часу, ніж насильницький самозахист, щоб повернути назад політичне панування. В очікуванні такого розвороту можна втратити цілі покоління.

Ми також бачимо важливість включення до перевірки пропорційності можливої шкоди рівності цінностей, яка є основою самоповаги в суспільстві. Таким чином, злочином російського вторгнення є не лише порушення політичних прав, загибель людей і знищення власності. Це також нав'язування презирства українцям як нелюдям із за своєю суттю нерівною вартістю, а тому придатним для вбивства та завоювання. У квітні лідер російської медіагрупи, яка керує інформаційними агентствами Sputnik і РИА Новості, заявив про це: «Ми не випадково називаємо їх нацистами... Тебе нацистом робить твоя звіряча природа, твоя звіряча ненависть і твоя звіряча готовність виривати дітям очі за національною ознакою». Звичайно, не важко зрозуміти, що українське рішення боротися було мотивоване відчайдушним бажанням зупинити переростання такої презирливої ставлення в насильство геноциду.

У цьому есе я стверджував, що ми зможемо краще зрозуміти претензію на справедливість, що стоїть за рішенням України воювати, якщо ми розширимо перевірку пропорційності, щоб включити шкоду для самоповаги. Це робить більш ясним погляд на історію російського гноблення, довго заперечувану демократичну можливість теперішнього моменту та відмову українського народу ризикувати втратою самоповаги під час російського панування. Я також розташував цей аргумент у контексті поточних католицьких дебатів про переваги справедливої війни та християнського ненасильства. Звісно, я не стверджую, що вибір насильницького самозахисту є єдиним способом для бойового аутсайдера зберегти національне почуття самоповаги. Цілком можливо, що кампанія християнського ненасильства може досягти тієї ж мети.

Переклад Бородіної Н. В. Оригінал статті взято з відкритих джерел:

David DeCosse, 2022, Justice, Self-Respect, and the Ukrainian Decision to Go to War
<https://politicaltheology.com/%EF%BF%BCjustice-self-respect-and-the-ukrainian-decision-to-go-to-war/>

ФІЛОСОФИ ПУТІНА: ХТО ЙОГО НАДИХНУВ НА ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ?

Сантьяго Забала, Клаудіо Галло

Хто б міг подумати, що новини про пандемію, яка ще не закінчилася, будуть замінені новинами про нову війну в Європі? Якщо брати до уваги шок, висловлений багатьма ЗМІ у зв'язку з рішенням президента Росії Володимира Путіна розпочати повномасштабне вторгнення в Україну, то відповідей небагато.

Власне, причин дивуватися було небагато. Подібно до того, як більшість науковців та установ попереджали про неминучість нової респіраторної пандемії за багато років до COVID-19, багато політологів і журналістів, від Джона Міршаймера до Пепе Ескобара, давно попереджали, що якщо НАТО продовжить розширюватися до кордонів Росії, смертельна протистояння в Україні може бути на карті.

Якби світ сприйняв ці попередження серйозно, жакливі наслідки обох подій могли б бути обмеженими. Але через місяць конфлікту здається контрпродуктивним говорити про те, що могло бути, або обговорювати походження чи мотиви війни. Тим не менш, життєво важливо зрозуміти, чому ми тут опинилися, тому що розуміння цього може бути ключовим для її вирішення. Отже, хто міг би допомогти нам зрозуміти?

Перш ніж ми почнемо називати імена, ми повинні зрозуміти, що довгострокові мотиви Путіна для вторгнення в Україну набагато важливіші для наших цілей, ніж дії та події, які зрештою змусили його віддати наказ про цю «спеціальну військову операцію». Хоча тривалі зусилля НАТО оточити Росію, незважаючи на численні попередження з боку Кремля, здаються безпосереднім поштовхом, який спонукав Путіна до вторгнення, за цим вторгненням стояли також глибші філософські та ідеологічні мотиви – мотиви, які можуть допомогти нам зрозуміти лише деякі російські мислителі. Звичайно, після того, як ми побачили спустошення, яке вторгнення завдало українському народу, жодна з цих мотивацій не може виправдати дії Путіна, але вони можуть допомогти нам зрозуміти багато вимірів глобальної геополітичної боротьби між Росією та Заходом,

Владислав Сурков, або «Распутін Путіна», як одного разу назвав його британський журналіст радянського походження Пітер Померанцев у статті для London Review of Books, є мислителем, якого найчастіше цитують як ідеологічного натхненника політики Путіна і, таким чином, вторгнення в Україну. Багаторічний радник Кремля, Сурков був головним ідеологом доктрини російської «суверенної демократії», якою керував Кремль принаймні з 2006 року. Авторитарна марка м'якого лібералізму, яка дає великий контроль над економікою держави, суверенна демократія Суркова представляє себе як альтернативу декадентському західному лібералізму. Завзятий прихильник нарративу «України немає», Сурков більше організатор політичного консенсусу, ніж філософ.

Однак в очах багатьох критиків Путіна саме ідеї Івана Ільїна, а не Суркова, керують геополітичними амбіціями Кремля і проклали шлях до вторгнення. Філософ, який помер у еміграції у Швейцарії в 1954 році, був головним ідеологом російського антикомуністичного Білого руху, прихильники якого емігрували з Росії

на хвилі більшовицької революції. Ільїн виступав проти більшовизму і виступав за форму християнського авторитаризму, подібну до режиму Франциско Франко в Іспанії. Подібно до відомого російського письменника Федора Достоевського, Ільїн вважав, що Росія повинна зберегти свою традиційну автократію та протистояти західному лібералізму.

Протягом багатьох років Пугін демонстрував своє захоплення Ільїним різними способами. У 2004 році він сприяв посмертній репатріації філософа, наказавши перевезти його останки зі Швейцарії в Донський монастир у Москві. У 2014 році він рекомендував своїм губернаторам регіонів прочитати книгу Ільїна «Наша сторона», а також «Виправдання добра» Володимира Соловйова та «Філософію нерівності» Миколи Бердяєва. Те, що пов'язувало цих трьох авторів, які мали дуже різні бачення майбутнього Росії, — це їхня прихильність до «Російської ідеї» — набору концепцій, що виражають історичну унікальність, особливе поклонання та глобальне призначення російського народу та обгрунтування необхідності розширення Російської держави. І це не випадково — якщо ви прочитаєте промови Путіна протягом багатьох років, які включали цитати з Ільїна,

Хоча зрозуміло, що і Сурков, і Ільїн по-різному впливали на Путіна протягом багатьох років, жодному з мислителів не можна віднести належне до побудови ідеологічних основ поточної геополітичної позиції та амбіцій Кремля.

Отже, чи існує фігура, яка у своїй думці поєднує авторитарне ідеологічне бачення Путіна з філософією, яка ставить Росію в центр історичної сцени, і може розглядатися як архітектор бачення світу, яке вимагало вторгнення в Україну?

Звичайно вона є, і зветь його Олександр Дугін.

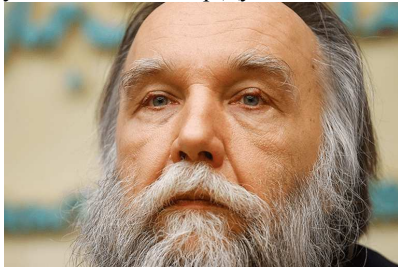

Рис.1 Олександр Дугін

Дугін, який народився в Москві в 1962 році, є не тільки філософом, політичним аналітиком і стратегом, а й одним із провідних організаторів ультранационалістичного Національного більшовицького фронту та партії Євразія. Ці політичні організації поєднують неоязичництво, слов'янський нативізм і східно-православні традиції під «Четвертою політичною теорією» Дугіна, яка об'єднує елементи ліберальної демократії, марксизму та фашизму в нову ідеологію, поклонянку протистояти лібералізму та його індивідуалістичному запереченню містики та традицій: «Ми всі, — писав він, — проти ліберального постмодерну».

Четверта політична теорія Дугіна та книжка з такою ж назвою, яку він опублікував у 2009 році, надихнули багатьох ультраправих сучасних європейських популістів, від Марін Ле Пен у Франції до Маттео Сальвіні в Італії, і, безсумнівно, надихнули Путіна. Тим не менш, робота Дугіна, яка найбільше надихнула

російського президента і, можливо, керувала його рішенням про вторгнення в Україну, була його рання книга «Основи геополітики».

Невдовзі після публікації в 1997 році книга, яка описувала, як Росія може відновити своє утвердження на міжнародній арені після розпаду Радянського Союзу, стала обов'язковою для читання в російських військових університетах.

У книзі Дугін стверджує, що, щоб повернутися до своєї колишньої могутності, Росія повинна переконатися, що «атлантизм» — лібералізм, вільний ринок і демократія, що представляють Північну Америку та Західну Європу — втратить свій вплив на «Євразію» — території, які колись керувалися Радянського Союзу, який повинен підтримувати ієрархію, традиції та сувору правову структуру.

Найбільш інтригуючим є те, як Дугін пропонує Росії витіснити атлантизм з Євразії та відновити свій глобальний вплив. Він стверджує, що для досягнення цієї мети Росія повинна «дестабілізувати внутрішньополітичні процеси в США», сприяти виходу Великобританії з Європейського Союзу та почати анексію України.

Неможливо встановити, чи теорії Дугіна буквально надихнули Путіна втрутитися — якщо він взагалі втрутився — у президентські вибори в США та референдум про Brexit у 2016 році, чи спонукали його вторгнутися в Україну в лютому. Тим не менш, важко заперечити, що дії російської держави в останні кілька років узгоджувалися з філософією, ідеологією та геополітичним баченням Дугіна щодо побудови Великої Росії.

Приголомшливо, наскільки погляд Дугіна — і, можливо, Путіна — на світ, просторово розділений між різними культурами, схожий на той, який зображено Семюелем Хантінгтоном у «Зіткненні цивілізацій» (1996). Різниця в тому, що американський соціолог зробив ставку на ісламську цивілізацію, яка стане головним суперником Заходу. Дугін, однак, робить ставку на новий світовий порядок, у якому Росія протистоїть західній цивілізації як провідна євразійська держава.

Хоча розширення НАТО, безсумнівно, зіграло певну роль у провокуванні Москви на повне вторгнення в Україну, ймовірно, саме вищезгадані філософи направили Кремль на шлях, який суперечить прогнозам Френсіса Фукуями в «Кінці історії» (1992 р.).

Що вийде з небезпечного бачення пугінських філософів, ми побачимо в наступні місяці. Однак мирне вирішення конфлікту між Заходом і Росією з кожним днем стає все більш недосяжним, оскільки конфлікт в Україні ще більше радикалізує обидві сторони. Дійсно, мало вказівок на те, що будь-яка зі сторін готова вступити в добросовісні переговори.

Здається, ніби лише вчора Томас Фрідман із The New York Times оспівував чудеса глобалізму у своїй книзі «Світ плаский».

Однак сьогодні гірке судження, винесене канадським істориком Квінном Слободіаном у своїй книзі «Глобалісти: кінець імперії та народження неолибералізму» у 2018 році, звучить правдивіше за все інше: «Кризи легітимності, які переслідують Всесвітню торгову організацію з моменту її створення, свідчать про те, що ордоглобалізм як окремішій штамп неолибералізму, можливо, перестарався. Якщо метою було налагодити правила, щоб запобігти руйнівним вимогам соціальної справедливості чи перерозподілу, тоді перемоги не видно».

Referenses

1. Соловьев В., 2000, Оправдание добра, <http://www.vehi.net/soloviev/oprav/index.html>
2. Бердяев Н., 2012, Философия неравенства. Письма к недругам по социальной философии, https://azbyka.ru/otechnik/Nikolaj_Berdyayev/filosofija-neravenstva-pisma-k-nedrugam-po-sotsialnoj-filosofii/
3. Ильин И. А., 2012, Смысл войны
4. Дугин А. Г., 1997, ОСНОВЫ ГЕОПОЛИТИКИ М.: Арктогея, 1997. <http://grachev62.narod.ru/dugin/content.htm>
5. Huntington Samuel, 1996, Clash of Civilizations <https://www.jstor.org/stable/20045621> Francis Fukuyama, 1992, The End of History, <https://www.jstor.org/stable/24027184>
6. Thomas L. Friedman, 2005, It's a Flat World, After All, <https://www.nytimes.com/2005/04/03/magazine/its-a-flat-world-after-all.html>
7. Slobodian Quinn, 2018, Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism Hardcover – March 16, 2018

Переклад Бородіної Н. В. Оригінал статті взято з відкритих джерел:

Santiago Zabala Claudio Gallo, 2022, Putin's philosophers: Who inspired him to invade Ukraine? <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/3/30/putins-philosophers>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОРОДІНА Наталія – канд. філос. наук, доцент кафедри культурології та філософії культури НУ «Одеська політехніка».

КИРИЛЮК Олександр - доктор філос. наук, професор, завідувач філософії Одеської філії Центру Гуманітарної Освіти Національної академії наук України.

РАЙХЕРТ Костянтин - канд. філос. наук, доцент Одеського національного університету.

СУМАРОКОВА Людмила - канд. філос. наук, доцент кафедри філософії ОНЮА.

ЗАБАЛА Сантьяго - професор філософії в Університеті Помпеу Фабра.

ГАЛЛІО Клаудіо - редактор журналу La Stampa.

ДЕКОСС Девід - директор відділу релігійної та католицької етики, Центр прикладної етики Марккула, Університет Санта-Клари.

БАЗАРГАН-ФОРВАРД Саба - професор університету Каліфорнії, Сан-Дієго.

ДАВИДОВИЧ Йована - професор університету Айови, Військово-морська академія США.

ФІНЛЕЙ Крістофер Дж. - професор університету Дарема.

ФРОУ Хелен - професор університету Стокгольма

ЗМІСТ

<i>Бородіна Наталія</i> ПРОБЛЕМА ЖОРСТОКОСТІ: КЕЙС РОСІЙСЬКИХ ОКУПАНТІВ.....	5
<i>Кирилюк Олександр</i> ПРОЯВИ НОМАДИЧНО-ОРДИНСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ УСТАНОВОК РОСІЇ ПІД ЧАС ЇЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2014-2022 РОКАХ.....	20
<i>Райхерт Костянтин</i> ПРОБЛЕМА «ЯДЕРНИЙ ГОЛОКОСТ VS. ГЕНОЦИД»: РОЗУМОВИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ.....	34
<i>Сумарокова Людмила</i> ЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ПЕРІОДУ ВІЙНИ.....	41
<i>Розділ 2: Переклади: підтримка українських вчених</i>	
<i>Базарган - Форвард Саба</i> ЕТИКА ВІЙНИ ТА ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ.....	50
<i>Давидович Йована</i> ЧОМУ РОСІЙСЬКІ СОЛДАТИ ПОВИННІ СКЛАСТИ ЗБРОЮ.....	53
<i>Фінлі Крістофер Дж.</i> ОЗБРОЄННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПОВСТАНЦІВ ЗА КОРДОНОМ.....	56
<i>Фроу Гелен</i> УКРАЇНА ТА ЕТИКА ВІЙНИ.....	59
<i>ДеКосс Девід</i> СПРАВЕДЛИВІСТЬ, САМОПОВАГА ТА РІШЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЙТИ НА ВІЙНУ.....	61
<i>Забала Сантьяго, Галло Клаудіо</i> ФІЛОСОФИ ПУТІНА: ХТО ЙОГО НАДИХНУВ НА ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ?.....	64

CONTENTS

<i>Borodina Nataliia</i> NARRATIVE OF THE STRUGGLE OF GOOD AND EVIL IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF "SACRED SPACE".....	5
<i>Kyrylyuk Oleksandr</i> NOMADIC-HORDE CULTURAL AND CIVILIZATIONAL FEATURES OF RUSSIA IN THE WAR AGAINST UKRAINE IN 2022.....	20
<i>Raikhert Kostiantyn</i> THE NUCLEAR HOLOCAUST VS. GENOCIDE PROBLEM: A THOUGHT EXPERIMENT.....	34
<i>Sumarokova Lyudmila</i> LOGICAL CULTURE OF PUBLIC COMMUNICATIONS DURING THE WAR.....	41
<i>Section 2</i>	
<i>Bazargan-Forward Saba</i> WAR ETHICS AND RUSSIA'S INVASION OF UKRAINE.....	50
<i>Davidovic Jovana</i> WHY RUSSIAN SOLDIERS SHOULD LAY DOWN THEIR ARMS.....	53
<i>Finlay Christopher J.</i> ARMING DEMOCRATIC REBELS ABROAD.....	56
<i>Frowe Helen</i> UKRAINE AND THE ETHICS OF WAR.....	59
<i>DeCosse David E.</i> JUSTICE, SELF-RESPECT, AND THE UKRAINIAN DECISION TO GO TO WAR.....	61
<i>Zabala Santiago, Gallo Claudio</i> PUTIN'S PHILOSOPHERS: WHO INSPIRED HIM TO INVADE UKRAINE?.....	64

Вимоги до оформлення статей

У структурі статті повинні бути наступні елементи:

- постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями,
- аналіз останніх публікацій,
- чітко сформульована мета дослідження,
- виклад основного матеріалу та висновків.

Зверніть увагу, що наразі ми працюємо над тим, щоб розширити коло наукометричних баз, тому обов'язковою вимогою також є чітко визначена **новизна** у висновках дослідження.

1. Мова статей українська або англійська.
2. Обсяг статті – 14,5 тис.–22 тис. знаків;
3. Матеріали мають бути оформлені за такою формою:

УДК (розташовується справа у верхньому кутку).

НАЗВА статті напівжирними великими (прописними) літерами, жирним.

Прізвище та ім'я автора (не ініціали!) авторів пишемо по центру, курсив, жирним.

Коротка анотація статті українською мовою не більше 10 рядків, курсивом.

Ключові слова (назва **Ключові слова (Keywords)** – жирним, самі слова курсивом.

Текст статті з посиланнями у квадратних дужках, де спочатку зазначається прізвище автора курсивом, а потім рік видання. Наприклад: [Levchenko, 2018].

Якщо текст цитується з видання, яке не має електронної версії у мережі Інтернет, можна вказати через кому сторінки.

- **Список літератури** (напівжирним курсивом). Літературу оформляємо відповідно до вимог Книжкової палати. <http://www.nas.gov.ua/publications/news/Documents/Radchenko-DSTU.pdf> також тут приклади <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/4518/pravyloaformlennyaspysskuvykorystanyhdzherel.pdf>

За можливістю вказувати **DOI** у списку літератури. Якщо цитується текст, що є в інтернет-мережі - вказувати посилання на сайт.

- **References**

Оскільки існують розбіжності у вимогах Гарвардського стилю, видавництво вирішило перейти на Чикагський стиль оформлення (https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html). Він майже не відрізняється від той версії Гарвардського, що ми користувалися раніше. Спочатку у *References* іде ПІБ автора, потім в дужках рік видання, потім назва на англійськом, через кому видання та місто видання

- Англійською мовою після тексту вказати: ім'я / імена, прізвище (а) авторів, назву статті, анотацію та ключові слова. Обсяг анотації від 200 слів.

4. Матеріали до збірників подаються у комп'ютерному наборі. Текст мусить бути набраний у програмі MS Word (версії від 97 і вище). Основна гарнітура набору – Times New Roman. Основний текст повинен бути набраний гарнітурою Times New Roman 9,5-м кеглем з міжрядковим інтервалом 1 та вирівнюванням по ширині, без переносів слів, а також надрукований на одному боці аркуша. Підрядкові примітки, анотації, список літератури та *References* набирати гарнітурою Times New Roman 8,5-м кеглем з міжрядковим інтервалом 1 та вирівнюванням по ширині, без переносів слів.

5. Усі ілюстративні (графічні) об'єкти, зокрема імпортовані у текстові файли, слід також додавати в оригінальному форматі (*.tif, *.eps, *.xls, *.psd, *.cdr, *.ppt), зашифровані за прізвищем автора і номером, під яким вони зазначені у тексті. При цьому в тексті мають бути чіткі посилання на них (прив'язки), крім того, ці об'єкти повинні мати необхідні текстові підписи / назви та нумерацію.

6. Для набору таблиць використовується вбудований у Word табличний редактор. Оформлення таблиць: номер і назва таблиць пишуться над таблицею. Слово «Таблиця», № (якщо більше, ніж одна таблиця) – курсивом. **Назва** таблиці – напівжирним.

7. Відомості про автора надсилати окремим файлом: повністю прізвище, ім'я, по батькові, вчений ступінь, звання, посада, кафедра, університет, телефон. Адреса електронної пошти автора – обов'язково.

Невиконання зазначених вимог дає підстави для відмови в прийомі статті до публікації.

Статті до редакції надсилати за електронною адресою: **n.v.borodina@opu.ua**

Приклад оформлення

УДК 172

«НОВИЙ ПОРЯДОК»: ЯКИМ БУДЕ СВІТ ПІСЛЯ «КОРОНАКРИЗИ»?

Іванова Поліна

Анотація українською

Ключові слова

Текст

Список літератури

Ivanova Polina

«NEW DEAL»: WHAT WILL THE WORLD BE LIKE AFTER

CORONACRISIS?

Summary 1 full page

Keywords: coronacrisis, virtual reality, religion, liberalism, open society

References

p.s. перед публікацією статті проходить подвійне сліпе рецензування, авторів вже прийнятих до публікації статей можуть запросити за бажанням долучитися до рецензування інших статей.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Філософія та гуманізм. Вип. 1(15). - Одеса:НУ «Одеська політехніка», 2022. – 74 с.

Це видання – перший випуск журналу в 2022 році, номер присвячений проблемам війни.

Для фахівців з філософії та гуманітаристики, аспірантів і студентів-гуманітаріїв і широкого кола читачів.

Philosophy and Humanism. 1(15). – Odessa, ONPU, 2022. – 74 p.

This edition devoted to various problems of the Philosophy and Humanism. The articles consider the philosophy of war.

For philosophers and specialists on the humanities, students on the humanities and wide circle of readers.

Комп'ютерна верстка та макет – Н. В. Бородіна

Переклади - Н. В. Бородіна

Адреса редакції – Каф.культурології та філософії культури,
Національний університет «Одеська політехніка», пр. Шевченка, 1, Одеса,
Україна, 65044

e-mail: n.v.borodina@op.edu.ua